

The Ceiling of Livelihood, Bureaucracy and Ideology on the Human and Social Sciences in Iran: Study of the Lived Experience of the Faculty Members of Yazd University

Abolfazl Morshedi^I , Atiyeh Vatankhah^{II}

<https://doi.org/10.22084/csr.2025.30330.2334>

Received: 2024/12/29; Revised: 2025/03/31; Accepted: 2025/04/16

Type of Article: **Research**

Pp: 179-206

Abstract

The university in Iran has a problematic situation and researchers have so far expressed and formulated this problem in different ways. This situation is more obvious for humanities and social sciences because these sciences are more contextualized. The purpose of this research is to get a close-up and field picture of the situation of these sciences in Iran by analyzing the lived experience of a number of humanities faculty members of one of the provincial universities. For this purpose, the strategy of grounded theory with the systematic approach of Strauss and Corbin was used. The statistical community of the research is made up of all the faculty members of different fields of humanities and social sciences of Yazd University, from among them 20 people were selected in a purposeful and theoretical manner and a semi-structured interview was conducted with them and the interviews were conducted until data saturation was reached. Data were analyzed using open, axial and selective coding techniques. The findings indicate that the members of the faculties imagine themselves under a ceiling, one dimension of which is the narrowness of livelihood, one dimension is the limitations and considerations of ideology, and the other dimension is the limitations and it creates bureaucratic pressures. The two strategies of the humanities and social sciences faculty members in the university in facing this phenomenon are instrumental view of science and university, and silence and indifference regarding the issues of the country, especially the official agendas of the government. The result of this situation is the disturbance in the process of socialization of students, the lack of space for criticism, discussion and creativity in these fields, and the isolation and differentiation of the various fields of humanities and social sciences.

Keywords: Human and Social Sciences, Ideology, Quantitative and Centralized Assessment System, Instrumental View of Science and University.

I. Assistant Professor, Department of Anthropology and Demographics, Faculty of Social sciences, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author).

Email: a.morshedi@yazd.ac.ir

II. Master of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

Citations: Morshedi, Z. & Vatankhah, A., (2025). "The Ceiling of Livelihood, Bureaucracy and Ideology on the Human and Social Sciences in Iran: Study of the Lived Experience of the Faculty Members of Yazd University". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 14(26): 206-179. <https://doi.org/10.22084/csr.2025.30330.2334>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_6007.html?lang=en

Publisher & Owner: Bu-Ali Sina University.

Copyright © 2025 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

1. Introduction

The university in Iran has a problematic situation, and researchers have formulated this problem in different ways. This situation is more obvious for the humanities and social sciences, because these sciences are more contextual than other sciences, and the issue of objectivity is more complex in these sciences. For this reason, the main part of social and philosophical studies on science in Iran has been focused on the humanities and social sciences. Studying the status of humanities and social sciences in Iran has at least three fundamental aspects. First, these sciences play an important role in creating historical awareness and self-awareness in the country (Tabatabai 2019) and rethinking the country's cultural, social, political, and literary traditions. Second, these sciences play a large role in creating international connections in the cultural, political, and economic fields and helping to shape the country's map on a global level. Third, a large percentage of university students and graduates in Iran are students and graduates of humanities and social sciences, and it is naturally expected that at least some of these individuals will be able to obtain job positions and help society and the government in properly confronting and solving many human and social problems, and help form a strong society and an efficient government in Iran. the aim of the research is to provide a close and field-based picture of the status of these sciences by analyzing the lived experience and views of the faculty members of the humanities and social sciences at Yazd University, as an example of universities outside Tehran, and based on that, to further test the theoretical studies conducted about these sciences in Iran.

2. Materials and Methods

The present study used qualitative methodology. Here, in order to examine the lived experience of humanities and social sciences professors, the grounded theory strategy with the systematic approach of Strauss and Corbin was used (Cresswell, 2019). To select the samples, a purposive and theoretical sampling strategy was used, and 20 people were selected for interviews from among all faculty members of various humanities and social sciences disciplines in Yazd. The data collection tool was a semi-structured interview. The data were analyzed systematically and continuously through open coding, axial coding, and selective coding.

3. Discussion

Data analysis in a coherent and systematic process in a scheduled manner led to the formation of the core category (central phenomenon) of "the short ceiling of livelihood, ideology, and bureaucracy on the humanities and social sciences." This phenomenon includes 13 main categories, 135 subcategories, and 457 concepts. Main categories includes "concerns about their livelihoods and job security", "science in the Fence of the Centralized and Quantitative Bureaucracy", "university in the Shadow of Ideology and Politics", "lack of self-confidence among the Faculty members and students of the humanities

and social sciences”, “lack of authority of the humanities and social sciences and failure to utilize their potential in society”, “humanities and social sciences in the shadow of technical and engineering sciences”, “weakness of language and international relations in science and isolation from the global scientific community”, “Low interest of elites in entering the humanities and social sciences”, “a feeling of inability to be effective and efficient”, “An instrumental view of science and universities”, “the prevalence of individualism and insularity in the humanities and social sciences”, “lack of formation of a scientific community and a specific paradigm in academic humanities and social sciences”, “the lack of institutionalization of the culture of criticism in the academic humanities and social sciences ecosystem.” Table 1 only presents the main and core categories and Figure 1 presents research paradigm model.

4. Conclusion

The findings of the study indicate that the humanities and social sciences faculty members imagine themselves under a roof that is made up of livelihood constraints, ideological restrictions, and bureaucratic restrictions. The three ceilings have caused, on the one hand, a significant portion of the faculty members of the humanities and social sciences in Iranian universities to tend towards a kind of silence, indifference, and passivity regarding the country’s issues, especially regarding issues of concern to the government, and on the other hand, some of them to move towards a kind of instrumental view of science and universities. On the other hand, when some scholars of the humanities and social sciences feel that they are not an authority in solving the country’s major human problems, that their expert opinions are not given sufficient attention, and that they are faced with the prevalence of regulations and privilege in universities, they take the path of adapting to these conditions and turn to gaining more privileges by writing articles and conducting research projects, without being too concerned about their effectiveness. . In the absence of real and dynamic scientific connections and the lack of formation of scientific communities as the institutional basis for the life of science, in the words of a kind of “research individualism and atomism” and “epistemological and social anomaly” prevails in the faculties of humanities and social sciences. Also, humanities and social sciences faculties face the problem of “lack of a space of shared symbolic attention and rituals of interaction between professors” (Abdollahy and Khashtoo 2012) and “lack of intellectual centrality and epistemic authority and lack of agreed-upon scientific hierarchies” (Ganeirad 2014). The result is disruption in the socialization process of students, the lack of an atmosphere for criticism, dialogue, and creativity in these disciplines, and the increasing isolation and differentiation of different disciplines in the humanities and social sciences. This is something that is almost common in humanities and social sciences faculties in Iran.

Acknowledgments

We are grateful to the referees and the internal manager of the journal of Contemporary Sociological Research

Contribution Observation

The participation of both Authors in writing the article was equal (50%)

Interest of Conflict

According to this agreement, the responsible author of the article declares on behalf of the other Authors that in relation to the publication of the submitted article, they are fully free from the challenges of publishing ethics such as plagiarism, misconduct, falsification of data or sending and Double publication has been avoided. In addition, there are no commercial interests for the publication of this work, and the Authors have not received any money from the institution or a third party for presenting this work.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشرشده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است. © حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

۱. مقدمه

دانشگاه در ایران وضعیتی پروبلماتیک و مسئله‌مند دارد و پژوهش‌گران تاکنون به شیوه‌های مختلف این مسئله‌مندی را بیان و صورت‌بندی کرده‌اند (اباذری، ۱۳۸۲؛ ذاکر صالحی، ۱۳۸۴؛ داوری اردکانی، ۱۳۸۷؛ قانع‌راد و خسروخاور، ۱۳۹۰؛ فاضلی، ۱۳۹۳؛ رفیع‌پور، ۱۳۹۵؛ فکوهی، ۱۳۹۶؛ فراستخواه، ۱۳۹۶؛ عزیزی، ۱۳۹۶؛ مردیها و پاک‌نیا، ۱۳۹۶؛ فرزادسیر و همکاران، ۱۴۰۰؛ خسروخاور و همکاران، ۲۰۰۴؛ الف؛ ۲۰۰۴؛ ب؛ ۲۰۰۶؛ ۲۰۰۷). این وضع برای علوم انسانی و اجتماعی آشکارتر است، برای این‌که این علوم بیش از دیگر علوم زمینه‌مند هستند و به همان اندازه که در مقایسه با علوم دیگر با موضوع پیچیده‌تری - یعنی با موجود مختار و هوشمند - سروکار دارند، مسئله‌عینیت هم در این علوم پیچیده‌تر و چندلایه‌تر است. به همین خاطر، بخش عمده مطالعات اجتماعی و فلسفی در مورد علم در ایران بر علوم انسانی و اجتماعی متمرکز بوده است (پایا و همکاران، ۱۳۹۴؛ فاضلی، ۱۳۹۶؛ قانع‌راد، ۱۳۹۵ و ۱۳۹۷؛ مرشدی، ۱۳۹۶؛ توفیق، ۱۳۹۶؛ آروین، ۱۳۹۶؛ طباطبایی، ۱۳۹۸).

مطالعه وضعیت علوم انسانی و اجتماعی در ایران حداقل از سه جهت اهمیت بنیادی دارد. نخست، این علوم نقش مهمی در ایجاد آگاهی و خودآگاهی تاریخی در کشور (طباطبایی، ۱۳۹۸) و بازاندیشی در سنت‌های فرهنگی و اجتماعی و سیاسی و ادبی کشور دارد. دوم، این علوم در ایجاد ارتباطات بین‌المللی در حوزه‌های فرهنگی و سیاسی و اقتصادی و کمک به نقش‌آفرینی مؤثر کشور در سطح جهانی سهم زیادی دارند. سوم، درصد زیادی از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها در ایران را دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی تشکیل می‌دهند و بالطبع انتظار است که حداقل بخشی از این افراد بتوانند با کسب موقعیت شغلی به جامعه و دولت در مواجهه صحیح و حل بسیاری از مسائل انسانی و اجتماعی یاری رسانند و به شکل‌گیری جامعه قوی و دولت کارآمد در ایران کمک نمایند (شارع‌پور و فاضلی، ۱۳۸۵؛ فاضلی، ۱۳۹۶). همه این‌ها زمانی محقق می‌شود که این علوم در دانشگاه‌ها از پویایی کافی برخوردار باشند و حاملان این علوم در دانشگاه‌ها، یعنی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها، از خودباوری و آزادی تفکر نقاد برخوردار باشند و بتوانند اجتماع علمی پویا و غنی را شکل دهند (فراستخواه، ۱۳۹۶؛ قانع‌راد، ۱۳۹۷).

با این‌که وضعیت علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران در تحقیقات گوناگون بررسی شده است، اما بخش قابل توجهی از این مطالعات صرفاً مطالعات نظری (غیر میدانی) است و محدود مطالعات تجربی صورت گرفته در این زمینه نیز عمدتاً بر دانشگاه‌های شهر تهران متمرکز بوده است. در این تحقیق به دنبال رفع این شکاف تحقیقی هستیم. لذا هدف تحقیق آن است که با واکاوی تجربه زیسته و دیدگاه‌های اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه یزد، به عنوان نمونه‌ای از دانشگاه‌های غیر شهر تهران، تصویری نزدیک و میدانی از وضع این علوم به دست دهیم و بر اساس آن، مطالعات نظری انجام شده درباره این علوم در ایران را بیش‌تر به محک تجربه بزنیم.

۲. پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر علوم انسانی و اجتماعی در ایران موضوع بحث‌های فلسفی و جامعه‌شناختی زیادی بوده است. «اباذری» (۱۳۸۲) مشکل علم به‌ویژه علوم انسانی و اجتماعی در ایران را قوام‌نیافتن فضای بین‌الذهانی نقادانه‌ای می‌داند که در آن فرضیه‌ها و راه-حل‌های گوناگون برای حل مسائل جامعه مطرح و مورد بحث و نقادی قرار گیرد. در نبود چنین فضایی، محققان علوم انسانی و اجتماعی ایرانی نه خود را ملزم به رعایت طرح تحقیقاتی خاصی می‌دانند و نه دست به نقادی کارهای یکدیگر می‌زنند. «آزاد ارمکی» و «وکیلی» (۱۳۹۰) با بررسی آثار تعدادی از اندیشمندان ایرانی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی، گسست و عدم انباشت علم را ویژگی اساسی این حوزه می‌دانند. «پایا» و همکاران (۱۳۹۴) از «ضعف و کم‌بازدهی و رنجوری علوم انسانی» و رشد ناموزون و گند علوم انسانی و اجتماعی در ایران می‌گویند و «تنگ‌مایگی زیست‌بوم عقلانیت» در ایران را از عوامل کلیدی این وضع می‌دانند. به تعبیر آنان،

در نخستین دوران مواجهه ایران با مدرنیته، پرسش‌های بنیادینی که نشانه رشد و بلوغ زیست‌بوم عقلانیت به شمار می‌روند، هیچ‌گاه به صورت جدی و فراگیر در سطح صاحب‌نظران و تصمیم‌گیران در کشور مطرح نشده و در نتیجه، ورود اندیشه‌های غریبومی به ایران کم‌تر با پالایش و گزینشِ سنجیده همراه بوده است. هم‌چنین در زیست‌بوم ایرانی نه پرسش‌های مسئله‌محور مطرح می‌شود و نه کوششی برای پاسخ‌گو به این پرسش‌ها به عمل نمی‌آید. «محمدی» (۱۳۹۴) از بسته‌بودن راه بر علوم اجتماعی در ایران سخن می‌گوید و علت آن را گرفتارماندن سنت فلسفی و حکمی ایران در «منطق‌صوری» می‌داند. وی پیامد این وضع را قرارنگرفتن جامعه و تاریخ و فرهنگ در ایران به عنوان موضوع شناخت و «درافتادن جامعه در دامن ایدئولوژی و سیاست و نقل و رسانه» ارزیابی می‌کند. «میری» (۱۳۹۴) «نداشتن مسئله» و «فقر تئوریک» را دو معضل بزرگ علوم انسانی در ایران می‌داند. به بیان وی، «مرجع قرار دادن تاریخ تفکر غرب به عنوان تنها نحوه اندیشیدن عقلانی در مورد جهان» (همان: ۱۶)، «جهان‌شمول‌پنداشتن تجربه تئوریک یوروسنتریک [=اروپامحور]» (همان: ۸۴) یا اتکاء به «تجربه زیستی و عاطفی نگاه یوروسنتریک» به عنوان چارچوب اصلی حوزه تفکر انسانی در ایران (همان: ۲۱) و نبود مدل‌هایی که در سنن فکری ایرانی ریشه داشته باشد، سبب مشکلاتی چون «تنبلی بینشی و تئوریک» و از بین رفتن تدریجی خلاقیت و شکل‌گیری روحیه تقلید و «کارمندوارگی» در علوم انسانی در ایران شده است. «مرشدی» (۱۳۹۶) علوم اجتماعی در ایران را دارای وضعیتی پروبلماتیک می‌داند و نشانه این دعوی را آن می‌داند که بعد از حدود یک سده از ورود علوم اجتماعی جدید در ایران، هنوز نسبت مشخصی میان این علوم با سنت اندیشه (حکمت عملی) اسلامی برقرار نشده است و علوم اجتماعی دانشگاهی در ایران هم‌چنان متزلزل و شکننده است. وی راه برون‌رفت از این وضع و ایجاد یک سنت مستقل علوم اجتماعی را «درون‌زا شدن» این علوم می‌داند و آن را به مواجهه جدی نظام معرفتی جامعه ایران با مبانی معرفتی علوم اجتماعی جدید و ایجاد نسبت معینی بین آن‌ها منوط می‌کند.

«فاضلی» (۱۳۹۶) فقدان استقلال نهادی دانشگاه و تلاش گسترده دولت برای تسلط همه‌جانبه بر نهاد علم در ایران را منجر به «سیاسی‌شدن مضاعف» رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی می‌داند. در برابر این وضعیت، اساتید علوم انسانی و اجتماعی دو راهبرد را اتخاذ نموده‌اند: «سیاست سکوت» در برابر دستورکارهای رسمی حکومت؛ و «سیاست حرفه‌ای‌گری» به معنای اتخاذ رویکردی خنثی در تحقیقات و دوری از بحث‌های انتقادی (همان: ۱۶۰-۱۶۱). «توفیق» (۱۳۹۶) علوم اجتماعی در ایران را دارای تصلبی می‌داند که «پیروی بی‌وقفه از مدهای نظری روز» و «در جا زدن در پوزیتیویسم عامیانه و بسیط» از نشانه‌های آن است. وی معتقد است نظام تولید دانش اجتماعی-تاریخی ما ذیل استعاره «جامعه در حال گذار از سنت به تجدد» قرار دارد و همین باعث شده که از عهده مهم‌ترین وظیفه خود، یعنی درک و تبارشناسی «اکنون» جامعه ایران یا مدرنیته ایرانی، برنیاید. به تعبیر توفیق، علوم اجتماعی در ایران همان‌گونه که جامعه ایران را جامعه‌ای «در حال گذار» و نابالغ تصور می‌کند، خودش را نیز تنها کپی ناقصی از یک علوم اجتماعی «اصلی» و جهان‌شمول می‌داند. در مجموع، وی بحران علوم اجتماعی ایران را «بحرانی هستی‌شناختی» قلمداد می‌کند که ناشی از «عدم تأمل و در نتیجه، عدم آگاهی از چگونگی شکل‌گیری نظام‌های دانایی و از جمله، نظام علم در ایران» است.

«آروین» (۱۳۹۶) مشکل اساسی علوم اجتماعی آکادمیک در ایران را وابستگی آن به منابع مالی دولت و مخاطب‌بودن دولت به عنوان تنها سرمایه‌گذار این حوزه می‌داند. این امر باعث شده سرمایه اقتصادی و نه «سرمایه نمادین» تعیین‌کننده قواعد حاکم بر «میدان» این علوم باشد. نتیجه این وضع، شکل‌نگرفتن یا شکننده‌بودن اجتماع علمی^۱ در علوم اجتماعی ایران است. «قانعی‌راد» (۱۳۹۷) معتقد است در دو دهه اخیر با توده‌ای شدن آموزش عالی، اجتماعات علمی در ایران به شدت تضعیف شده و در نتیجه، دانش‌آموختگان فرآیندهای جامعه‌پذیری علمی را خوب طی نمی‌کنند و اغلب تنها با کالبد علم آشنا می‌شوند بدون این‌که روح علم را تصاحب کنند؛ و این امر چرخه زوال دانش را سرعت بخشیده است. به تعبیر وی، استقلال علم به معنای آن است که نظارت بر فعالیت‌های کارگزاران دانش باید به توافق اهالی دانش درباره منطق علم سپرده شود. اما در کشور ما، به دلیل مداخله‌های

ایدئولوژیک، علم به آن درجه از استقلال نرسیده که دارای منطقی مستقل باشد و این منطق بتواند در ذهن افراد ایجاد انگیزه کند (قانع‌راد، ۱۳۹۷: ۳۰-۳۱). وی هم‌چنین اصحاب علوم دانشگاهی را بیش‌تر دارای تعلق سازمانی می‌داند تا احساس تعلق به یک اجتماع علمی، و قواعد و مقررات دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی ایران را نیز بیش‌تر مشوق انگیزه‌های سازمانی ارزیابی می‌کند تا مشوق انگیزه‌های مربوط به اجتماع علمی.

«طباطبایی» (۱۳۹۸) دانشگاه را اصولاً «نهادی ملی» و موضوع آن را «علم یک ملت» قلمداد می‌کند و مهم‌ترین وظیفه علوم انسانی و اجتماعی در هر کشور را عرضه توضیحی از آگاهی و خودآگاهی آن ملت می‌داند. بر اساس این رسالتی که برای دانشگاه قائل می‌شود، طباطبایی مهم‌ترین مشکل دانشگاه در ایران از همان ابتدای شکل‌گیری را «بدون موضوع بودن» آن و در نتیجه، تبدیل آن به «شعبه‌ای برای نظام دانشگاهی غربی» یا «خرده‌فروشی فرآورده‌های دانشگاه امریکایی» ارزیابی می‌کند (همان: ۴۰ و ۴۵). وی هم‌چنین یکی از مشکلات اساسی نهاد دانشگاه در ایران را عدم استقلال آن از سیاست و دست‌اندازی‌های مکرر نهاد دولت در آن می‌داند (همان: ۵۷) و وابسته‌کردن دو نظام علمی حوزوی و دانشگاهی به یکدیگر را موجب ایدئولوژیک شدن هم دانشگاه و هم حوزه علمیه، هر دو، می‌داند. «امیدی» و «قاراخانی» (۱۳۹۹) اجتماع علمی در علوم انسانی ایران را «نامنسجم و ناپایدار» با «کنش‌گرانی ضعیف» توصیف می‌کنند، و برای آن ویژگی‌های «غلبه میدان سیاست بر میدان علم» و «رابطه ویژه قدرت-مشروعیت»، «جامعه‌پذیری ناقص»، «نقدپذیری اندک»، «مسئولیت‌گریزی از نقش‌های حرفه‌ای» و «تخصیص نامتناسب منابع» را برمی‌شمارند. «کلاهی» (۱۴۰۰) ضمن تأکید بر ویژگی زمینه‌مندی علوم انسانی و اجتماعی، مهم‌ترین مشکل علوم انسانی و اجتماعی در ایران را «زمینه‌زدودگی» آن‌ها می‌داند و معتقد است «علم زمینه‌مند» در ایران در کشمکش میان دو طیف طرفداران «علم جهان‌شمول» و طرفداران «علم بومی» قربانی شده است. به باور وی، این هر دو نگاه ایدئولوژیک هستند و موضوع خود را منجمد می‌کنند و لذا امکان هرگونه بازاندیشی را از بین می‌برند.

در جمع‌بندی حاصل از مرور مطالعات پیشین، می‌توان مطالعات درباره علوم انسانی و اجتماعی در ایران را به دو دسته مطالعات فلسفی-معرفت‌شناختی و مطالعات جامعه‌شناختی تقسیم کرد. مطالعات دسته اول، مشکل اصلی علوم انسانی و اجتماعی در ایران را اتکای این علوم به مبانی معرفتی و زیستی فراهم شده در مغرب‌زمین و عدم پیوند این علوم با زمینه‌های معرفتی و زیستی در ایران و هم‌چنین ضعف زیست‌بوم عقلانی و نقاد در ایران قلمداد می‌کنند. و مطالعات دسته دوم، ضعف و عدم استقلال نهاد علم ناشی از دخالت بیش از اندازه نهاد سیاست و ایدئولوژی در علم و در نتیجه، شکننده بودن «اجتماع علمی» در حوزه علوم انسانی و اجتماعی ایران را عمده‌ترین مانع در تثبیت این علوم در ایران ارزیابی می‌کنند. با این حال، همان‌گونه که پیش از این اشاره شد، عمده این تحلیل‌ها هر چند برگرفته از بینش نظری و تجربه زیسته محققان است، اما کم‌تر متکی بر مطالعات تجربی و میدانی (به‌ویژه در سطح ملی نه فقط تهران) است. لذا ضروری است که یافته‌های این مطالعات به محک آزمون تجربی و داده‌های حاصل از مطالعات میدانی بخورد و در این مقاله قصد چنین کاری را داریم.

۳. ملاحظات نظری

در پژوهش‌های کیفی، محقق به دنبال درک و فهم پدیده در بستر طبیعی‌اش است. نظریه‌ها در این نوع پژوهش‌ها برای رسیدن به «حساسیت نظری» مرور می‌شود نه برای فراهم شدن چارچوب نظری از پیش تعیین‌شده. لذا در این جا نیز برای ایجاد حساسیت نظری، بر برخی از مهم‌ترین نظریه‌های جامعه‌شناسان علم که مرتبط به موضوع این تحقیق است، مرور اجمالی صورت می‌گیرد.

جامعه‌شناسان علم، علم را به‌طور کلی و علوم انسانی و اجتماعی را به‌طور خاص، معرفتی زمینه‌مند و متأثر از شرایط اجتماعی و تاریخی ارزیابی می‌کنند و لذا بررسی وضعیت این علوم در بسترهای اجتماعی و فرهنگی مختلف به‌ویژه در جوامع صنعتی و سرمایه‌داری همواره مورد توجه آنان بوده است. «دورکیم» تفکر علمی را محصول رشد اندازه جوامع بشری و تمایزپذیری درونی رو به تزاید آن‌ها و آزادشدن فزاینده فعالیت نظری از جبر اجتماعی می‌داند

و معتقد است به میزانی که جوامع پیچیده‌تر می‌شوند و شکل هم‌بستگی اجتماعی محدودیت‌های کم‌تری اعمال می‌کند، علم می‌تواند با سرعت بیش‌تری رشد کند (دورکیم، ۱۹۱۵: ۴۳۷). «مارکس» علم را در مراحل اولیه رشد خود نیرویی رهایی‌بخش تلقی می‌کند اما معتقد است در گذر زمان، به منبع و امکانی برای استثمار در خدمت نظام سرمایه‌داری قرار گرفت و به‌ویژه در قلمرو تولید صنعتی، به «خالی‌شدن انسان از ماهیت انسانی» خود کمک کرد (مارکس، ۱۹۷۴: ۹۷). «مانهایم» دانش علمی-تجربی را مقارن و هم‌بسته جهان‌بینی طبقه بورژوازی در حال رشد می‌داند. به باور وی، جهان‌بینی این طبقه که وی آن را «جهان‌گرایی دمکراتیک» می‌نامد، ارزش دانش شخصی و کیفی را انکار می‌کند و تنها قواعدی را که اعتبار و ضرورت عام دارد، به عنوان علم اصیل می‌پذیرد (مانهایم، ۱۹۳۶: ۱۶۵-۱۶۹؛ ر. ک. به: مولکی، ۱۳۷۶: ۱۴-۳۶).

«مرتون» (۱۹۷۳) به عنوان بنیانگذار جامعه‌شناسی علم، با الهام از ماکس وبر، عقل‌گرایی، فردگرایی و تجربه‌گرایی را جزو ارزش‌های بنیادی مؤثر بر توسعه فعالیت‌های علمی می‌داند و تداوم رشد علمی را تنها در بستر ارزشی و هنجاری جوامع دمکراتیک ممکن می‌داند. وی هم‌چنین بر اساس درکی نهادی از علم، چهار هنجار عام‌گرایی، اشتراک‌گرایی، بی‌طرفی علمی، و شک‌گرایی سازمان‌یافته را هنجارهای حاکم در محیط علمی و تضمین‌کننده عملکرد نهاد علم می‌داند (بوکی، ۱۳۹۴: ۳۰-۳۲؛ توکل، ۱۳۸۹: ۳۰). «هابرماس» در کتاب «معرفت و علائق بشری» (۱۹۷۱) از وجود سه نوع علاقه شناختی جهان‌شمول بشری سخن می‌گوید که به سه شکل کلی معرفت منجر شده است: علاقه «تکنیکی» که ناظر بر افزایش کنترل انسان بر طبیعت و جامعه است و در علوم تجربی-تحلیلی تبلور یافته است. علاقه «عملی» که ناظر بر روشن‌ساختن معنای متون و کنش‌ها و رویدادهای اجتماعی با هدف افزایش درک متقابل میان انسان‌هاست و در علوم تاریخی-تفسیری یا فرهنگی تجلی یافته است. و علاقه «رهایی‌بخش» که ناظر بر شناسایی قیدوبندهای غیر ضروری درونی و بیرونی انسان است تا از این طریق بتوان «خودآیینی» بشر را افزایش داد. این علاقه در علوم انتقادی نمودار شده است (سیدمن، ۱۳۹۵: ۱۶۷-۱۶۸). او ذیل مبحث «استعمار زیست‌جهان» ضمن هشدار در مورد غلبه عقلانیت علمی-فنی-اداری بر عقلانیت ارتباطی، نسبت به غلبه منطق علوم تجربی-تحلیلی (و به‌طور خاص، پوزیتیویسم) بر علوم تاریخی-تفسیری و علوم رهایی‌بخش ابراز نگرانی می‌کند. «بوردیو» (۱۳۸۶) درهم تنیده‌شدن روزافزون صنعت و پژوهش در دنیای امروز را عامل در خطر قرارگرفتن علم و تضعیف خودآیینی علم در برابر قدرت‌های سیاسی و اقتصادی و دیوان‌سالاری‌های دولتی می‌داند و برای محافظت از علم در برابر این خطر، تجزیه و تحلیل و فهم بهتر سازوکارهای اجتماعی هدایت‌گر فعالیت علمی را توصیه می‌کند. «بوروی» (۲۰۰۴: ۱۳۸۶) با هدف تمایزبخشی به جامعه‌شناسی به عنوان نیرویی اخلاقی و سیاسی، چهار نوع جامعه‌شناسی حرفه‌ای، سیاسی، انتقادی و مردم‌مدار را از هم‌دیگر تفکیک می‌کند و از ضرورت گسترش جامعه‌شناسی مردم‌مدار سخن می‌گوید. «قانع‌راد و همکاران» (۱۳۹۶)، با الهام از بوروی، همین تقسیم‌بندی را به کل علوم انسانی تعمیم داده‌اند و از علوم انسانی حرفه‌ای، سیاسی، انتقادی و مردم‌مدار (یا علوم انسانی حوزه عمومی) سخن گفته‌اند. «گیبونز» و همکاران (۱۹۹۴) و «نووتنی» و همکاران (۲۰۰۳) از شیوه جدید تولید دانش سخن گفته‌اند که مهم‌ترین مشخصه‌های آن عبارت است از تولید دانش در بستر کاربرد، فرارشته‌ای بودن، ناهمگونی و تنوع سازمانی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و بازاندیشی. «کالینز» (۲۰۰۰) مناسبات بین اهل علم و دانشمندان را با عنوان «مناسک تعامل» مورد بحث قرار می‌دهد. مشارکت در این مناسک، احساس تعلق مشترکی را در میان شرکت‌کنندگان ایجاد می‌کند و آنان را در یک اجتماع اخلاقی پای‌بند می‌سازد. هم‌چنین در این تعاملات، به تدریج نمادهای مشترکی (مانند مفاهیم متون و فنون و دانشمندان برجسته و...) شکل می‌گیرد که تمرکز بر روی آن‌ها، باعث ایجاد «فضای توجه» مشترک بین اعضاست که بر رفتار، گفتار و ذهنیت و تفکر آنان تأثیر می‌گذارد. محققانی مانند «گیلارد» و همکاران (۱۹۹۷) و «کریشنا» و همکاران (۲۰۰۰) با تمرکز بر وضع علوم در کشورهای کم‌تر توسعه‌یافته و در حال توسعه، ایده اجتماعات علمی دوگانه-«اجتماع علمی ملی» در مقابل «اجتماع علمی جهانی»-را توسعه دادند. در حالی که اجتماع علمی ملی در چارچوب اجتماعی-اقتصادی کشور

عمل می‌کند و تلاش می‌کند رشد درون‌زای علم را در هر کشوری پشتیبانی کند، اجتماع علمی جهانی در چارچوب جهانی عمل می‌کند و هدف آن جامعه علمی بین‌المللی و جهانی است. قانع‌ی‌راد (۱۳۸۱) با اتکاء بر ایده فوق، ضمن تأکید بر توجه هم‌زمان به اجتماع علمی ملی و اجتماع علمی جهانی، تقویت اجتماع علمی ملی را مقدمه‌ای بر پیوستن به اجتماع علمی جهانی می‌داند.

همان‌گونه که از مرور مبانی نظری آشکار است، فیلسوفان اجتماعی و جامعه‌شناسان در دو سده گذشته ادبیات گسترده‌ای را درباره علوم انسانی و اجتماعی تولید کرده‌اند. بخش قابل توجهی از این ادبیات به وضع کنونی علوم انسانی و اجتماعی در جوامع صنعتی و نظام سرمایه‌داری پرداخته‌اند و نگران آسیب‌دیدن استقلال نهاد علم و دانشگاه، دور شدن علم و دانشگاه از آرمان‌ها و کارویژه‌های اصلی خود، و به خدمت سیاست و اقتصاد و ایدئولوژی در آمدن علم ابراز نگرانی کرده‌اند و راه‌هایی را برای برون‌رفت از این وضع جست‌وجو کرده‌اند. هر چند اغلب این ادبیات ناظر به وضع علوم انسانی و اجتماعی در جوامع غربی است، اما بینش‌های حاصل از این ادبیات و برخی مفاهیم برگرفته از آن‌ها، به ما کمک می‌کند که وضع خاص علوم انسانی و اجتماعی در ایران را عمیق‌تر فهم کنیم و مسائل آن را بهتر صورت‌بندی کنیم.

۳. روش‌شناسی تحقیق

در تحقیق حاضر از روش‌شناسی کیفی بهره گرفته شده است. در این جا به منظور بررسی تجربه زیسته اساتید علوم انسانی و اجتماعی، راهبرد نظریه زمینه‌ای با ره‌یافت نظام‌مند استراوس و کوربین استفاده شد (کرسول، ۱۳۹۸). برای انتخاب نمونه‌ها از راهبرد نمونه‌گیری هدف‌مند و نظری بهره گرفته شد و ۲۰ نفر از میان کلیه اعضای هیأت علمی رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی یزد برای مصاحبه انتخاب شدند. برای تأمین معیار شمولیت مشارکت‌کنندگان، سعی بر آن بود که علاوه بر این که نمونه‌ها از همه رشته‌ها باشند، به لحاظ رتبه علمی و سن و سابقه فعالیت در دانشگاه از تنوع زیادی برخوردار باشند. هم‌چنین فعال بودن در عرصه عمومی دانشگاه و تنوع دیدگاه و گرایش‌های فرهنگی و سیاسی از دیگر ملاک‌های انتخاب نمونه‌ها بود (جدول ۱). برای دستیابی به داده‌های مطمئن، مصاحبه‌ها تا زمان رسیدن به اشباع داده‌ها ادامه یافت. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود و پرسش‌ها عبارت بودند از: درک شرکت‌کنندگان از رسالت علوم انسانی و اجتماعی، تجربه زیسته آنان از جایگاه علوم انسانی و اجتماعی در دانشگاه و جامعه، درک و ارزیابی آنان از مدیریت علم و دانشگاه، تجربه زیسته آنان در کلاس‌های درس و پایان‌نامه‌ها، درک و ارزیابی آن‌ها از آیین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های دانشگاهی و نحوه مواجهه با آن، و تجربه زیسته آنان از روابط اجتماعی میان همکاران در دانشگاه بوده است.

داده‌ها به صورت کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی به صورت نظام‌مند و پیوسته تحلیل شد. با توجه به ملاحظات اخلاقی، قبل از شروع فرآیند مصاحبه، اطلاعات کاملی به مشارکت‌کنندگان از جمله اهداف پژوهش، طریق انتشار و نتایج آن و محرمانه ماندن مشخصات شخصی آنان ارائه گردید. در زمینه اعتمادپذیری تحقیق، در جریان مصاحبه تلاش شد ضمن فرصت کافی به مشارکت‌کنندگان برای تأمل در مورد موضوع مورد بحث، سؤالاتی از دل صحبت‌های مشارکت‌کنندگان پرسیده شود. هم‌چنین در مواردی که پرسشی برای مشارکت‌کننده مبهم بود یا پاسخی ناکامل بود، با بازکردن موضوع مربوطه یا مطرح کردن پرسش به صورت دیگر، سعی در ابهام‌زدایی از مسئله صورت گرفت. علاوه بر آن، در پایان مصاحبه برای رفع ابهامات باقی‌مانده با مشارکت‌کنندگان دوباره صحبت شد. در زمینه اتکاءپذیری پژوهش، مصاحبه‌ها به صورت دقیق و جزء به جزء پیاده‌سازی و بازنویسی شد و همه فرآیند کدگذاری و تحلیل داده‌ها بر اساس متن‌های پیاده‌شده و به صورت موازی توسط محققان انجام گرفت و با هم تطبیق داده شد.

جدول ۱: ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان در پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Tab. 1: Characteristics of research participants (Authors, 2024).

شماره مشارکت‌کننده	دانشکده	مرتبه علمی	سابقه عضو هیأت علمی بودن (سال)
۱	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	استادیار	۲۴
۲	دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری	دانشیار	۲۳
۳	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	استادیار	۵
۴	دانشکده جغرافیا	دانشیار	۲۳
۵	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	استادیار	۴
۶	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	استادیار	۸
۷	دانشکده جغرافیا	استاد	۳۸
۸	دانشکده علوم اجتماعی	دانشیار	۱۱
۹	دانشکده زبان و ادبیات	استاد	۲۴
۱۰	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	دانشیار	۲۵
۱۱	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	استادیار	۳۰
۱۲	دانشکده الهیات	استادیار	۲۰
۱۳	دانشکده زبان و ادبیات	استاد	۲۹
۱۴	دانشکده الهیات	استادیار	۶
۱۵	دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری	استادیار	۱۰
۱۶	دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ	دانشیار	۸
۱۷	دانشکده علوم اجتماعی	دانشیار	۵
۱۸	دانشکده علوم اجتماعی	استادیار	۶
۱۹	دانشکده اقتصاد، مدیریت و حسابداری	استاد	۴
۲۰	دانشکده علوم اجتماعی	استاد	۱۳

۴. یافته‌های پژوهش

تحلیل داده در یک فرآیند منسجم و منظم به صورت زمان‌بندی‌شده موجب شکل‌گیری مقوله‌هسته (پدیده مرکزی) «سقف کوتاه معیشت و ایدئولوژی و بوروکراسی بر علوم انسانی و اجتماعی» بود. این پدیده شامل ۱۳ مقوله اصلی، ۱۳۵ مقوله فرعی و ۴۵۷ مفهوم می‌باشد که به جهت محدودیت فضا، در جدول ۲ صرفاً به بیان مقولات فرعی، اصلی و هسته اکتفا شده است.

جدول ۲: مقولات مربوط به سقف معیشت و ایدئولوژی و بوروکراسی بر علوم انسانی (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Tab. 2: Categories related to The Ceiling of Livelihood, Bureaucracy and Ideology on the Human and Social Sciences (Authors, 2024).

مقولات اصلی	مقولات فرعی	مقوله هسته
در بند معیشت بودن اعضای هیأت علمی و نگرانی از امنیت شغلی	دغدغه اقتصادی و امرار معاش، دغدغه مسکن، ترس از بیکار شدن، انعطاف نداشتن بازار کار، محدودیت‌های مالی، دغدغه‌های مالی اساتید مسبب چندشغله بودن آن‌ها، درآمد بسیار پایین اساتید حق‌التدریس، تأثیر تورم و گرانی بر انگیزه اساتید، عدم وجود انگیزه مالی در کارهای پژوهشی، عدم پرداخت‌های مالی منطبق با کار پژوهشی	
علم در حصار بوروکراسی تمرکزگرا و کمیت‌گرای دانشگاه	سیستم بوروکراسی ناکارآمد دانشگاه، وظیفه رئیس دانشکده در حد کارهای اداری، بی‌اختیار بودن اساتید در آموزش، کمیت‌گرا شدن معیار ارتقای اساتید، خط‌کش واحد برای سنجش همه اساتید، نوشتن مقاله صرفاً برای کسب امتیاز، کلیشه‌ای شدن فعالیت‌های علمی، ناممکن بودن نظریه‌پرداز شدن با آیین‌نامه‌های موجود، سوق‌یافتن اساتید به سمت مقالات بی‌کیفیت، انجام پژوهش‌های بی‌کیفیت فقط برای ارتقاء، نفوذ نگاه آیین‌نامه‌ای در میان متولیان علوم انسانی، فله‌ای شدن تولید علم، بده‌بستان شدن ارتقاء اساتید و نمره‌دهی به دانشجو، تبدیل مقاله‌نویسی به تکنیک.	
دانشگاه در سایه ایدئولوژی و سیاست	به حاشیه رانده شدن علوم انسانی آکادمیک پس از انقلاب، سیاست‌زدگی برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها، انتصاب‌های ناکارآمد، محافظه‌کاری جبری دانشگاه، عدم پذیرش مواضع و دیدگاه‌های مخالف، ملاحظات سیاسی پژوهش‌گران مانع پیشرفت در پژوهش‌های علوم انسانی، برخوردهای حذفی جایگزین نگاه تخصص‌گرایی، دخالت گرایش‌های سیاسی در تصمیمات علمی و استخدامی دانشگاه‌ها، سیاست مانع رسالت دانشگاه، رخنه نگاه مذهب سیاسی به علوم انسانی، اصرار نظام بر اسلامی کردن علوم انسانی و به حاشیه‌راندن علوم انسانی سکولار، عزل اساتید خلاف جریان آموزشی نظام، اخراج اساتید معترض به سیاست‌ها و عدم امکان جذب آن‌ها در هر جای دیگری، ترس اساتید از برچسب‌های جاسوس و خائن بودن، برخورد سیاسی با مباحثات در نشست‌ها، خودسانسوری جبری اساتید، کنش‌گری علوم انسانی زیر ذره‌بین ساختار سیاسی، طالب‌نبودن ساختار سیاسی به کنش‌گری علوم انسانی، آدم‌های اشتباهی در دانشگاه	
خودکم‌بینی و عدم خودباوری اصحاب علوم انسانی و اجتماعی	نگاه درجه دو علوم انسانی‌ها به خودشان، عدم احساس خوشایند علوم انسانی‌ها به رشته خود، جدی نگرفتن علم خود، خوب عرضه نکردن علم و تخصص خود، دغدغه‌مند و مسئله‌مند نبودن علوم انسانی‌ها، عدم خودباوری دانشجویان و فارغ‌التحصیلان علوم اجتماعی و میل آن‌ها به سکوت، بی‌اهمیت و بی‌ارزش تلقی کردن نتایج کار خود، خودتنبلی علوم انسانی‌ها و نبود انگیزه و جسارت و شهامت در آن‌ها	
سقف کوتاه معیشت، ایدئولوژی، و بوروکراسی بر علوم انسانی و اجتماعی	جهل مرکب و پیش‌فرض‌های ساده‌انگارانه جامعه درباره علوم انسانی، عدم درک سیاست‌گذاران از کارکرد علوم انسانی، عدم اعتقاد مسئولین نظام به علوم انسانی، جهل سیستم دولتی نسبت به علوم انسانی، انتخاب وزرای غیر علوم انسانی پس از انقلاب، حوزه فرهنگی اجتماعی در مالکیت افراد بدون تخصص علوم انسانی، عدم توجه به علوم انسانی در سیاست‌گذاری‌های کلان، نگاه اکثریت جامعه به علوم انسانی به‌مثابه کالای عمومی، علم و تخصص نپنداشتن علوم انسانی، پرستیژ نداشتن علوم انسانی در جامعه، طالب نداشتن علوم انسانی به خاطر نتایج ناملموس و دیربازده آن، عدم اعتقاد و باور به توانایی علوم انسانی برای حل مشکلات جامعه، عدم وجود فرصت اشتغال فارغ‌التحصیلان علوم انسانی	
	تسلط علوم فنی در سیاست‌های مدیریتی دانشگاه، مدیریت دانشگاه با نگاه فنی و مهندسی، رخنه نگاه فنی در آیین‌نامه‌های دانشگاه، عدم حضور متخصصین علوم انسانی در تدوین آیین‌نامه‌های دانشگاه، تمرکز مدیریت علمی با درک غرب در قالب سازه‌های مهندسی‌اش، نگرش منفی مدیران علم به علوم انسانی‌ها، پزشکی‌زدگی و مهندسی‌زدگی سیاست‌گذاری کشور پس از انقلاب، غلبه نگاه پوزیتیویستی در علوم انسانی کشور	

ضعف زبان و روابط بین‌الملل در علم و جدافتادگی از اجتماع علمی جهانی	عدم بسترسازی دانشگاه برای ارتباطات علمی بین‌المللی، ضعف اساتید در زبان انگلیسی، عدم مطالعه آثار مهم علمی به زبان اصلی، عدم شرکت اساتید در همایش‌های بین‌المللی، عدم حضور پررنگ کشورهای خارجی در همایش‌های بین‌المللی ایران، فاصله زمانی زیاد در ترجمه آثار مهم، منابع ترجمه‌شده تنها منابع علوم انسانی در دسترس در کشور، روابط علمی با دیگر کشورها تحت الشعاع ناآگاهی سفیران و رایزن‌ها، دشواری‌های سیاسی برای دعوت از استاد خارجی
ورود کم نخبگان به عرصه علوم انسانی و اجتماعی	خالی‌بودن علوم انسانی از نخبگان و زبده‌ها، سوق‌یافتن سیستماتیک نخبگان به علوم طبیعی و فنی، ضعف دانشجویان علوم انسانی در نوشتار و گفتار و انتقال اندیشه‌ها، پرسش‌گر و متفکر نبودن دانشجویهای جدید، نداشتن انتظار نظریه‌پردازی از یک هوش متوسط، ورود طبقات اقتصادی و اجتماعی ضعیف و متوسط به علوم انسانی با هدف تأمین معاش، ورود جاماندگان از رشته‌های دیگر به علوم انسانی
سکوت و بی‌تفاوتی و احساس ناتوانی از اثرگذاری و کارآمدی	بی‌تفاوتی، خودسانسوری، گوشه‌نشینی، محافظه‌کاری به خاطر نگرانی از اظهار نظر، دلسردی و یاس، تطبیق‌دادن خود با شرایط، احساس نقش‌آفرین نبودن، میل به عزلت‌گزینی به خاطر عدم توجه به تخصص، نبود شهامت در علوم انسانی‌ها به خاطر مسائل حاشیه‌ای سیاسی، مهاجرت علمی به خارج از کشور در نبود امنیت و آزادی بیان، عدم مشارکت اساتید در نشست‌های علمی در نبود اعتماد، حواشی سیاسی مانع استقبال افراد از کرسی‌های آزاداندیشی.
نگاه ابزاری به علم و دانشگاه	تبدیل دانشگاه به دکان، نگاه به علم به عنوان یک شغل و کسب معاش، تصور ابزاری از دانشگاه، فلسفه دانشگاه مبتنی بر درآمدزایی، توسعه کمی دانشگاه‌ها، اقتصاد دلالی مخرب جایگاه علمی، کالایی‌شدن جامعه، جایگزین شدن پول به عنوان ارزش اجتماعی به جای علم، انحطاط تدریجی علمی در کشور، رواج زدوبند در پایان‌نامه‌ها و مقالات مشترک
رواج فردگرایی و جزیره‌ای شدن در علوم انسانی و اجتماعی	بی‌توجهی به فلسفه علم، قواعد دانشگاهی ترغیب‌کننده به کارهای فردی، فردگرایی اساتید در انتشار تولیدات علمی، فردگرایی سودمحور اساتید در اجرای طرح‌های پژوهشی، عدم استقبال اساتید از کار پژوهشی مشترک، توجه به منافع شخصی، ملموس و مبنی بر منفعت آنی، عدم ارتباط متقابل و مکمل رشته‌های مختلف علوم انسانی در ایران، نبود ارتباطات بین‌رشته‌ای به دلیل سطحی‌بودن پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌ها، عدم مشارکت علوم انسانی در طرح‌ها و پروژه‌های فنی و مهندسی، بی‌توجهی مسئولان دانشگاه به خصیصه پیونددهندگی گرایش‌های میان‌رشته‌ای، سیاست‌های مانع مباحث بین‌رشته‌ای
عدم شکل‌گیری اجتماع علمی و پارادایم مشخص در علوم انسانی و اجتماعی دانشگاهی	صاحب‌نظر نبودن اصحاب علوم انسانی ایران در نظریه‌پردازی‌های این رشته، نبود نظریه‌پرداز داخلی، صاحب کرسی و صاحب‌نظر نبودن اساتید در ایران، شارح بودن به جای نظریه‌پرداز بودن، دیتا و تکنیک‌محور بودن پژوهش‌ها و عدم علاقه به نظریه‌پردازی، عدم شکل‌گیری پارادایم فکری و سنت علمی مشخص در دانشکده‌ها، وجود نظریات در سطح تفکرات فردی، عدم پای‌بندی استاد به حوزه کلمیدی خود، نبود حلقه فکری و مکتب‌محور نبودن، وارداتی بودن علوم در ایران، تقلید از الگوها و نظریه‌های غربی، وجود حوزه‌های روشنفکری موسمی و غیراصیل در دانشگاه، عدم پذیرش دانشجو بر اساس تأیید یک قطب علمی، هم‌جهت نبودن حوزه مورد علاقه دانشجو با استاد،

سقف کوتاه

نهادینه نشدن فرهنگ معیشت،
نقد در زیست‌بوم علوم ایدئولوژی، و
انسانی و اجتماعی بوروکراسی بر
علوم انسانی
و اجتماعی

معلم بودن اساتید نه اندیش‌ورز بودن، سطح مطالعه پایین اساتید، محقق نبودن اکثر اساتید، مأمور به تکلیف بودن اساتید، عدم ایجاد خلاقیت توسط اساتید، عدم درک فراگیر اعضای هیأت علمی از رسالت علوم اجتماعی، با علوم انسانی نریستن متخصصان این رشته، بی‌ایده بودن اساتید علوم انسانی، به کار بردن نظریات با تاریخ مصرف گذشته، در افتادن در یک دور معیوب تقلید از غرب، بلغور کردن نظریات غربی‌ها، مدگرایی و تقلید از غرب در علوم انسانی، نبود روحیه اکتشاف و پرسش‌گری، عدم آموزش روحیه پرسش‌گری و کنجکاوی و مسئله‌پردازانه نگاه کردن به محیط پیرامون در خانواده‌ها، عدم وجود گفت‌وگوی نقادانه، عدم تحمل‌پذیری اساتید در بحث و نقد، عدم پذیرش نقد و مسئله‌یابی اساسی روند علوم انسانی در کشور، فراهم نبودن زیرساخت های مادی و قانونی و سیاسی نقد علوم انسانی، عدم نقد و بحث در مورد کتب منتشرشده دانشگاهی، نبود متولیان علوم انسانی با تفکر جدی و جدید، انتقادناپذیر بودن فرهنگ ما در همه سطوح، باورمند نبودن به نسبی گرایی و صاحب حقیقت دانستن خود، نهادینه شدن دیکتاتوری در ایرانی‌ها در بستر تاریخی و فرهنگی

مقوله هسته: سقف کوتاه معیشت، ایدئولوژی، و بوروکراسی بر علوم انسانی و اجتماعی

۱) در بند معیشت بودن اعضای هیأت علمی و نگرانی از امنیت شغلی

دو تا از پرتکرارترین نکات مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان، مشکلات اقتصادی اعضای هیأت علمی و ناترازی درآمدهای آنان با مخارج زندگی و نیز نگرانی از امنیت شغلی‌شان است. در این ارتباط، به مواردی مانند عدم رشد سالانه حقوق اساتید به موازات رشد تورم در جامعه، کم بودن بودجه تحقیقاتی دستگاه‌های دولتی و کم بودن طرح‌های تحقیقاتی، کم بودن اعتبار طرح‌های تحقیقاتی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی، کم بودن مبلغ حق التدریس‌ها و حق داورها اشاره شده است. دغدغه معیشت نزد اعضای هیأت علمی و انعطاف‌ناپذیری بازار کار برای اساتید به‌ویژه در استان‌ها و به‌خصوص در رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی، بسیاری از آنان را به این سو سوق داده که به‌منظور افزایش حقوق‌شان فقط به افزودن امتیازات خود برای اخذ پایه‌های تشویقی یا ارتقاء رتبه روی آورند و عملاً کمیت را بر کیفیت ترجیح دهند و انجام فعالیت‌های پژوهشی عمیق را کنار بگذارند؛ هم‌چنین میل آن‌ها برای انجام فعالیت‌های پژوهشی داوطلبانه و انجمنی کاهش یابد.

ما قبل از این‌که ناطق باشیم حیوان هستیم! قبل از این‌که مقتضیات ناطقی مان
گل کند، باید قبلش تکلیف حیوانیت‌مان را روشن کرده باشیم. شکم باید سیر باشد!
مگر چون استاد دانشگاه هستیم، نباید این دغدغه‌ها را داشته باشد؟ استادی که توی
فکر این است که تاکی باید با فلان حقوق قسط بدهد که یک آپارتمان ۷۰ متری بخرم،
این فرد می‌تواند دنبال اجتماع علمی باشد؟! نمی‌شود! (مشارکت‌کننده ۱۲).

۲) دانشگاه در سایه ایدئولوژی و سیاست

از پربسامدترین مقولات مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان، سنگینی سایه ایدئولوژی و سیاست بر دانشگاه به‌خصوص در حیطه علوم انسانی و اجتماعی است. ایدئولوژی و سیاست در همه مراحل دانشگاه از جذب و ارتقای اساتید تا عزل و نصب مدیران دانشگاهی و تا حضور نوع مهمانان و سخنرانان در دانشگاه حضور و نفوذ دارد تا جایی که برخی مصاحبه‌شوندگان از سیاست‌زدگی و ایدئولوژی‌زدگی دانشگاه به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی سخن گفته‌اند. این وضع سبب نگرانی اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی از اظهار نظر و در نتیجه، رواج نوعی احتیاط بیش از اندازه و حتی خودسانسوری در میان آنان شده است. هم‌چنین در این شرایط، روابط میان آنان نیز به روابط رسمی و سازمانی تقلیل یافته است و بحث و گفتگوی آزاد علمی در میان آنان به حداقل کاهش یافته است.

انسان بدون دین و ایدئولوژی یعنی انسان مرده! نه روح دارد نه روحیه و نه نشاط!
... ولی متأسفانه آفت این ایدئولوژی این است که همه‌جا آن را دخالت می‌دهیم، نه

صرفاً ایدئولوژی مذهبی، بلکه ایدئولوژی سیاسی، ملاحظات، خط و خطوط سیاسی هم شاملش می‌شود. ملاحظات سیاسی را در آموزش، عزل و نصب‌ها، ورزش و همه جا دخالت دادیم (مشارکت‌کننده ۱۰).

۳) علم در حصار بوروکراسی تمرکزگرا و کمیت‌گرای دانشگاه

نظام کمیت‌گرا و تمرکزگرای دانشگاه به‌ویژه در زمینه ارزشیابی اساتید، از دیگر نکاتی است که مورد اشاره و اعتراض خیلی از مصاحبه‌شوندگان است. در این رابطه، آنان آیین‌نامه ارتقای اساتید را مروج غلبه کمیت بر کیفیت در علم و «روحیه چرتکه انداختن» برای کسب امتیاز بیش‌تر ارزیابی کرده‌اند. هم‌چنین این روند را سبب فله‌ای شدن تولید علم و پراکنده‌کاری اعضای هیأت علمی و خالی شدن تألیفات دانشگاهی از ایده‌های غنی دانسته‌اند. از سوی دیگر، این وضع باعث شده «تولید علم» و به‌ویژه نوشتن مقاله به عنوان مهم‌ترین فرم نوشتاری دانشگاهی، صرفاً به امری تکنیکی تقلیل یابد. علاوه، این نظام کمیت‌گرا و با ملاک‌های یک دست و متمرکز سبب شده تنوع استعدادها و توانمندی‌ها و خلاقیت اعضای هیأت علمی دیده نشود و به‌ویژه اساتیدی که به ابعاد عمومی‌تر علم (از جمله فعالیت‌های اجتماعی و انجمنی) اهمیت بیش‌تری می‌دهند، یا اساتیدی که به کارهای کیفی‌تر و بنیادی‌تر (که نتایج کوتاه‌مدت ندارد) می‌پردازند، در گروه و دانشکده خود به حاشیه رانده شوند.

من حتی اگر بهترین استاد هم باشم، وزارت علوم یک خط‌کش گذاشته که چگونه دانشیار و یا استاد شوم ... مثل این‌که یک توافق نانوشته‌ای است که اکثراً اینجوری باشید! در دانشگاه ورکشاپ نیست، فعالیت‌ها آن‌چنانی که باید باشد، نیست! فقط یک وظیفه‌ای کلیشه‌ای شده است که اساتید یک درسی بدهند و چندتا مقاله هم یک جوری چاپ کنند تا استاد یا دانشیار شوند! (مشارکت‌کننده ۱۹).

عملاً همه مأمور به تکلیف هستیم نه ایجاد خلاقیت! (مشارکت‌کننده ۳).

باید اتفاقاً آیین‌نامه یک جورایی اساتید را تشویق کند به کارهای خلاقانه، ولی برعکس است! (مشارکت‌کننده ۱۴).

۴) ورود کم‌نخبگان به علوم انسانی

عدم حضور دانشجویان علاقمند و توانمند و باهوش در رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی از موارد مورد شکایت تعداد زیادی از مصاحبه‌شوندگان است. آنان از توزیع نامتوازن استعدادها در رشته‌های مختلف به ضرر علوم انسانی و اجتماعی سخن گفته‌اند و این‌که بسیاری از کسانی که وارد این حوزه می‌شوند آن‌هایی‌اند که از ورود به رشته‌های دیگر بازمانده‌اند و لذا نه علاقه کافی به علوم انسانی و اجتماعی دارند و نه ذهن خلاق و پرسش‌گر دارند و نه مهارت‌های گفتاری و نوشتاری و ارتباطی مورد نیاز این رشته‌ها را دارا هستند. نتیجه همه این‌ها از یک طرف، اهتمام صرف این دانشجویان به گرفتن نمره و اخذ مدرکی صوری و از سوی دیگر، رکود و کاهش سطح علمی و پویایی و خلاقیت در این رشته‌ها می‌شود. مصاحبه‌شوندگان ریشه این وضع را در نوع آموزش‌های پایه در مدارس و مرجعیت نداشتن علوم انسانی در جامعه دانسته‌اند.

کشور ما نخبگان را به سمت علوم طبیعی و فنی و مهندسی و سایر علوم سوق می‌دهد و به صورتی خاص، علوم انسانی از عدم وجود نخبگان رنج می‌برد. وقتی نخبه در یک رشته‌ای و یک جریانی حضور نداشته باشد، آن جریان به رکود و تباهی کشیده می‌شود و در آن زاینده‌گی و خلاقیت رخت برمی‌بندد. ما در کلاس‌های مان به صورت کاملاً محسوسی عدم وجود نخبگان و استعدادها و دانشجویان خلاق را احساس می‌کنیم (مشارکت‌کننده ۵).

۵) مرجعیت نداشتن علوم انسانی و اجتماعی و عدم استفاده از ظرفیت آن در جامعه

نگاه درجه دومی به علوم انسانی و اجتماعی و عدم اعتماد و باور مسئولان کشور (از جمله مدیران عرصه علم کشور) به علوم انسانی و اجتماعی و در نتیجه، عدم مرجعیت این علوم و عدم استفاده از ظرفیت و توانمندی اصحاب علوم انسانی در صورت‌بندی و حل مسائل کشور از نکات مصرّح در تعداد زیادی از مصاحبه‌هاست. برخی این نگاه را ناشی از نگاه «بالا به پایین» اصحاب علوم فنی-مهندسی و مدیران دارای تحصیلات فنی-مهندسی و پرشکی به علوم انسانی و اجتماعی می‌دانند و برخی نیز این نگاه را ناشی از نگاه منفی و دست دومی حوزویان به علوم انسانی و اجتماعی دانشگاهی دانسته‌اند. حاصل این نگاه آن است که بسیاری از مناصب و مسئولیت‌ها و حتی جایگاه‌های کارشناسی در کشور که به لحاظ حرفه‌ای برای اصحاب علوم انسانی و اجتماعی است، در اختیار اصحاب غیر علوم انسانی قرار داده شده است و حاصل این وضع، کم‌شدن فرصت‌های اشتغال برای فارغ‌التحصیلان علوم انسانی و مبهم‌شدن چشم‌انداز شغلی آینده برای آن‌هاست.

ببینید، من الان دکترای علوم سیاسی دارم ولی هیچ‌وقت نسبت به این مدرکی که دارم احساس خوشایندی ندارم! چون ... هیچ کجا و هیچ‌کس گفته‌ها و نظرات و دیدگاه‌هایم را به عنوان امر مرجع تلقی نمی‌کند که بخواهد به آن اتکاء کند. در ایران به علوم انسانی مثل پوشال‌های درون جعبه یک شیء ارزشمند و شکستنی نگاه می‌شود! متأسفانه رویکرد و نگاه این‌گونه است. نه تنها از نظر مسئولین این دانشگاه بلکه از نظر مسئولین همه دانشگاه‌ها و به‌طور کلی مسئولین کشور، علوم انسانی یک کالای عمومی است و رشته تخصصی به حساب نمی‌آید و زیاد خودشان را علاف آن نمی‌کنند (مشارکت‌کننده ۱۰).

۶) علوم انسانی و اجتماعی در سایه علوم فنی-مهندسی

قرارگرفتن علوم انسانی و اجتماعی در سایه و حتی زیر سلطه علوم فنی-مهندسی و علوم پزشکی از نکات مورد اشاره تعدادی از مصاحبه‌شوندگان است. در این رابطه به تسلط دانش‌آموختگان علوم فنی و مهندسی و پزشکی در خیلی از مناصب و مصادر بالای کشور اشاره شده است. اما مهم‌تر از آن، برخی از مصاحبه‌شوندگان غلبه نگاه مهندسی به علم و مدیریت نظام علم و دانشگاه‌ها به دست اساتید فنی-مهندسی را مانع عمده‌ای در فهم صحیح از منطق رشد علوم انسانی و اجتماعی دانسته‌اند. حاصل این نگاه از یک‌سو، در عدم به‌کارگیری اصحاب علوم انسانی و اجتماعی در مدیریت‌های سطوح مختلف نظام علمی کشور، چه در وزارتخانه‌های مربوطه و چه در دانشگاه‌ها، ظهور یافته است و از سوی دیگر، در نحوه تنظیم آیین‌نامه‌های دانشگاهی و نگاه کمیت‌گرا و فن‌سالار حاکم بر رتبه‌بندی فعالیت‌های علمی و پژوهشی و کم‌توجهی به فعالیت‌های عمومی و اجتماعی و انجمنی اعضای هیأت علمی، بروز یافته است.

وقتی این آیین‌نامه‌ها را اساتید علوم فنی-مهندسی و علوم پایه می‌نویسند، وضعیت دانشگاه به همین شکلی می‌شود که هست! و معیار آن‌ها مقاله نوشتن و کمیت‌گرایی می‌شود. متأسفانه آیین‌نامه‌ها را علوم انسانی‌ها نوشته‌اند که به چالش‌ها و حضور در فعالیت‌های اجتماعی ارزش قائل باشند؛ لذا ما محکوم هستیم به سیستم و زاویه رشدی که آن‌ها (علوم فنی و تجربی) می‌گویند (مشارکت‌کننده ۵).

۷) خودکم‌بینی اصحاب علوم انسانی و اجتماعی

برخی از مصاحبه‌شوندگان وضع کنونی علوم انسانی در ایران را تا حد قابل توجهی ناشی از نوع نگاه خود اصحاب علوم انسانی به خودشان و خودکم‌بینی یا جدی‌نگرفتن علم و دانش خودشان دانسته‌اند. آنان به احساس ناخوشایند

بسیاری از اصحاب علوم انسانی و حتی اساتید این رشته‌ها نسبت به رشته و علم خود و احساس غیر اثربخش بودن خودشان اشاره کرده‌اند و این‌که این افراد قدرت عرضه خوب دانش خود و اقناع دیگران را ندارند و لذا عمدتاً تمایل به سکوت درباره مسائل کلان کشور و گوشه نشینی علمی و سر در گریبان خود بردن دارند.

البته ما خودمان هم، خودمان را قبول نداریم و فکر می‌کنیم علوم انسانی اهمیتی ندارد، به دلیل این‌که کارهایی که داریم انجام می‌دهیم، کارهای بی‌اهمیت و بی‌ارزشی هست! خود علوم انسانی‌ها، این علم را جدی نگرفتند؛ ... وقتی علوم انسانی خودش را جدی نمی‌گیرد، چرا باید فنی و مهندسی‌ها جدی‌اش بگیرند؟ (مشارکت‌کننده ۱۵).

۸) ضعف زبان و روابط بین‌الملل در علم و جدافتادگی از اجتماع علمی جهانی

نگاه منفی و گاه امنیتی به مراودات علمی بین‌المللی و ضعف زبان انگلیسی و ضعف روابط بین‌الملل در میان اصحاب علوم انسانی و اجتماعی به عنوان مانعی عمده برای دسترسی آنان به اجتماعات علمی بین‌المللی و مراوده گسترده و خلاقانه با مراکز علمی جهانی مورد توجه برخی از مصاحبه‌شوندگان قرار گرفته است. نتیجه چنین وضعی، عدم شرکت اعضای هیأت علمی در همایش‌های بین‌المللی و صوری شدن بسیاری از همایش‌های، به اصطلاح، بین‌المللی در ایران و محدود شدن دسترسی به منابع اصلی علم و دور ماندن از جریان‌ها و گفتگوهای اصلی در علوم انسانی و اجتماعی جهانی است. هر چند گسترش ارتباطات مجازی تا حدی این وضع را تعدیل کرده اما نتوانسته است آن را به طور اساسی تغییر دهد. در این رابطه، یکی از اساتید به بینش منفی و عملکرد ضعیف برخی رایزن‌های فرهنگی ایران به ویژه در برخی دولت‌ها اشاره می‌کند که نه تنها کمکی به مراودات علمی کشور نکرده، بلکه مانعی جدی در این راه شده است.

ما به راحتی نمی‌توانیم یک استاد را از بیرون به این‌جا بیاوریم و برای این کار باید از چند خوان بگذریم؛ از تأیید حراست دانشگاه گرفته تا وزارت خارجه. در حالی که مثلاً در کشور قطر این‌طور نیست و شما می‌توانید یک استاد خارجی از رشته خودتان را دعوت کنید و ورکشاپ بگذارید؛ و اصلاً نه دانشگاه با آن کاری دارد و نه دولت. ... از طرفی، متأسفانه زبان (انگلیسی) هم در کشور ما تضعیف شده و این یکی از دلایلی است که ما نمی‌توانیم ارتباط برقرار کنیم، ... در صندوق بین‌المللی پول شما اگر نگاه کنید هزار تا پاکستانی هست، اما آیا یک ایرانی هست؟ در بانک توسعه اسلامی در جدّه که ما در آن‌جا سهم داریم، ۵ ایرانی هم نیست! اما صد تا پاکستانی و دویست تا عرب آن‌جا هستند (مشارکت‌کننده ۱۹).

۹) نگاه ابزاری به علم و دانشگاه

یکی از موارد مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان، رواج نگاه ابزاری به علم و دانشگاه و تبدیل این دو به منبعی صرف برای درآمد و کسب معیشت برای بخشی از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها است. برخی مصاحبه‌شوندگان ریشه این نگاه را تاریخی می‌دانند و آن را به کج‌گذشتن خشت اول تأسیس دانشگاه در ایران - نگاه ابزاری داشتن به دانشگاه در همان اولین گام‌های تأسیس دانشگاه در ایران - نسبت می‌دهند و برخی نیز به رشد کمی و بی‌محابای دانشگاه در ایران و فله‌ای شدن تولید علم و دانشجو در ایران اشاره کرده‌اند. این نگاه ابزاری و کاسب‌کارانه به علم و دانشگاه سبب رواج روابط مبتنی بر زدوبند یا بده‌بستان در روابط میان همکاران دانشگاهی، به ویژه در حوزه پایان‌نامه‌ها و مقالات، شده است و این‌که این امر روحیه و فضای بحث و گفتگوی علمی و خلاقیت علمی را تحت‌الشعاع خود قرار داده است.

اصلاً نگاه ما به این مسئولیت اجتماعی که مدام شعارش را می‌دهیم، نگاهی ابزاری شده! اگر به من بگویند بیا فلان جا و یک صحبتی بکن، اول می‌پرسم چند به من می‌دهند؟! حتی نگاه‌مان به معلومات و یا تخصصی که احیاناً اگر داریم، نگاهی کاسب‌کارانه است متأسفانه (مشارکت‌کننده ۲۰).

ببینید، وقتی من علم برایم ابزاری است برای کسب معاش، پس علم از ماهیتش جدا می‌شود و لذا من دیگر دنبال علم نمی‌روم، به این صندلی چسبیدم که همین صندلی را داشته باشم و چهار روز دیگر هم بازنشست می‌شوم و دنبال زندگیم می‌روم (مشارکت‌کننده ۱۷).

۱۰ رواج بی‌تفاوتی و احساس ناتوانی از اثرگذاری و کارآمدی

احساس بی‌قدرتی و اثرگذار نبودن و در نتیجه رخوت و بی‌تفاوتی در میان کنش‌گران علوم انسانی و اجتماعی از مواردی است که تعدادی از مصاحبه‌شوندگان مورد توجه قرار داده‌اند. در این زمینه به مواردی چون نگرانی از پیامدهای بیان نظری متفاوت از نظرات مورد نظر حاکمیت و در نتیجه محافظه‌کاری و سکوت، احساس اثربخش نبودن پیشنهادها و توصیه‌های علمی، مداوم و مزمن بودن مشکلات جامعه و عدم حل آن‌ها در بلندمدت و در نتیجه، از دست دادن انگیزه برای پرداختن به آن‌ها، غلبه روابط بر ضوابط در درون و بیرون دانشگاه و ... اشاره شده است.

در کل، علوم انسانی‌ها چون احساس می‌کنند نقش‌آفرین نیستند، نمی‌توانند خوب بازی کنند و در نتیجه، یکی گوشه‌نشین می‌شود، یکی کار صوری می‌کند، یکی تظاهر می‌کند، یکی به فکر نان خودش هست و ... (مشارکت‌کننده ۶).
ما مثل پزشکی هستیم که برای مریض‌های مان حیثیتی نداریم. در نتیجه، هرچه که شما نسخه بیچی وقتی مریضت - در این جا، دولت - گوش نکند بعد از مدتی شما به مرز بی‌تفاوتی می‌رسی (مشارکت‌کننده ۱۶).

۱۱ رواج فردگرایی و جزیره‌ای شدن علوم انسانی و اجتماعی

از دیگر پیامدهای وضع موجود در علوم انسانی و اجتماعی ایران رواج فردگرایی در تحقیقات و جزیره‌ای شدن علوم و نبود ارتباطات بین‌رشته‌ای است. در شرایط فعلی، ارتباطات بین رشته‌ها به انجام برخی پایان‌نامه‌های مشترک محدود شده است که آن هم تا حدی حالت صوری و سطحی دارد و به شکل‌گیری جریان‌های بین‌رشته‌ای منتهی نمی‌شود. یکی از اعضای هیأت علمی گروه حقوق، رشته حقوق را دارای ظرفیت پیونددهندگی بین رشته‌ها می‌داند اما ضعف حقوق در ایران و محافظه‌کاری حقوق‌دانان و نیز نبود فلسفه‌های مضاف از جمله فلسفه علم و فلسفه حقوق و ... را مانع این کار می‌داند. مصاحبه‌شوندگان علاوه بر ریشه‌های فرهنگی مانند روحیه فردگرایی ایرانیان، بخشی از علت را در قواعد دانشگاهی می‌دانند که به فردگرایی و جداافتادن رشته‌ها از هم و عدم شکل‌گیری مباحث بین‌رشته‌ای دامن می‌زند.

بحث‌های بین‌رشته‌ای آن‌چنان که باید باشد نیست. مثلاً یاد نمی‌یاد که گروه ما و گروه تاریخ ارتباط علمی داشته باشند. اوجش پایان‌نامه مشترک بوده است. یک دلیلش عمیق نبودن پژوهش‌هاست؛ و خود پژوهش‌ها پژوهش‌های سطحی است و ماجرماً صرفاً این است که سریع پایان‌نامه‌ای نوشته شود و یک دانشجویی فارغ‌التحصیل شود و نمره‌ای گرفته شود و تمام! (مشارکت‌کننده ۸).

۱۲) شکل نگرفتن اجتماع علمی و پارادایم مشخص در علوم انسانی و اجتماعی دانشگاهی

از دیگر پیامدهای غلبه ایدئولوژی و سیاست در دانشگاه و ناامنی شغلی و نیز غلبه آیین نامه‌زدگی و امتیازمحوری آن است که منطق اداری یا منطق مدرسه‌ای بر دانشگاه و محیط‌های علمی حاکم شود و در نتیجه، شبکه‌های ارتباطی افراد به ارتباطات اداری و صوری و آیین‌نامه‌ای تقلیل یابد و بحث و گفتگوهای علمی واقعی میان آنان صورت نگیرد. در نبود این ارتباطات علمی واقعی و پویا، اجتماعات علمی به عنوان زمینه نهادی حیات علم شکل نمی‌گیرد و دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی با فقدان «فضای توجه نمادین مشترک» و «مناسک تعامل» بین اساتید و سلسله‌مراتب علمی مورد توافق مواجه می‌شوند. هم‌چنین پراکنده‌کاری و عدم تمرکز بر پروژه‌های فکری در میان اعضای هیأت علمی رواج می‌یابد و این، عدم انباشت دانش در نزد افراد و هم‌چنین عدم شکل‌گیری شبکه‌های علمی و عدم انباشت دانش در سطح رشته و دانشکده و دانشگاه را به دنبال دارد. یکی از دلایلی که ما حداقل در حوزه علوم انسانی و اجتماعی می‌لنگیم، این است که کارهایمان پراکنده است. مثلاً من که در حوزه خانواده و ازدواج کار می‌کنم، براساس یک پیمایش مقطعی یک داده‌ای جمع می‌کنم و گزارش تحلیلی از آن می‌نویسم و در کتابخانه آرشیو می‌کنم. در حالی که عمق پیدا کردن این مطالعه منوط به آن است که یک فکر مستمر پشت آن باشد. یا مثلاً من خودم خیلی علاقه‌مند بودم که روی دو حوزه کلیدی بالا کار کنم؛ ولی وقتی دانشجو میاد میگه من می‌خواهم روی حوزه مهاجرت یا مرگ و میر کار کنم، مجبورم همراهش شوم. گاهی شرایط ساختاری ایجاب می‌کند که یک استاد پای بند به مسیر علمی خودش نباشد (مشارکت‌کننده ۸).

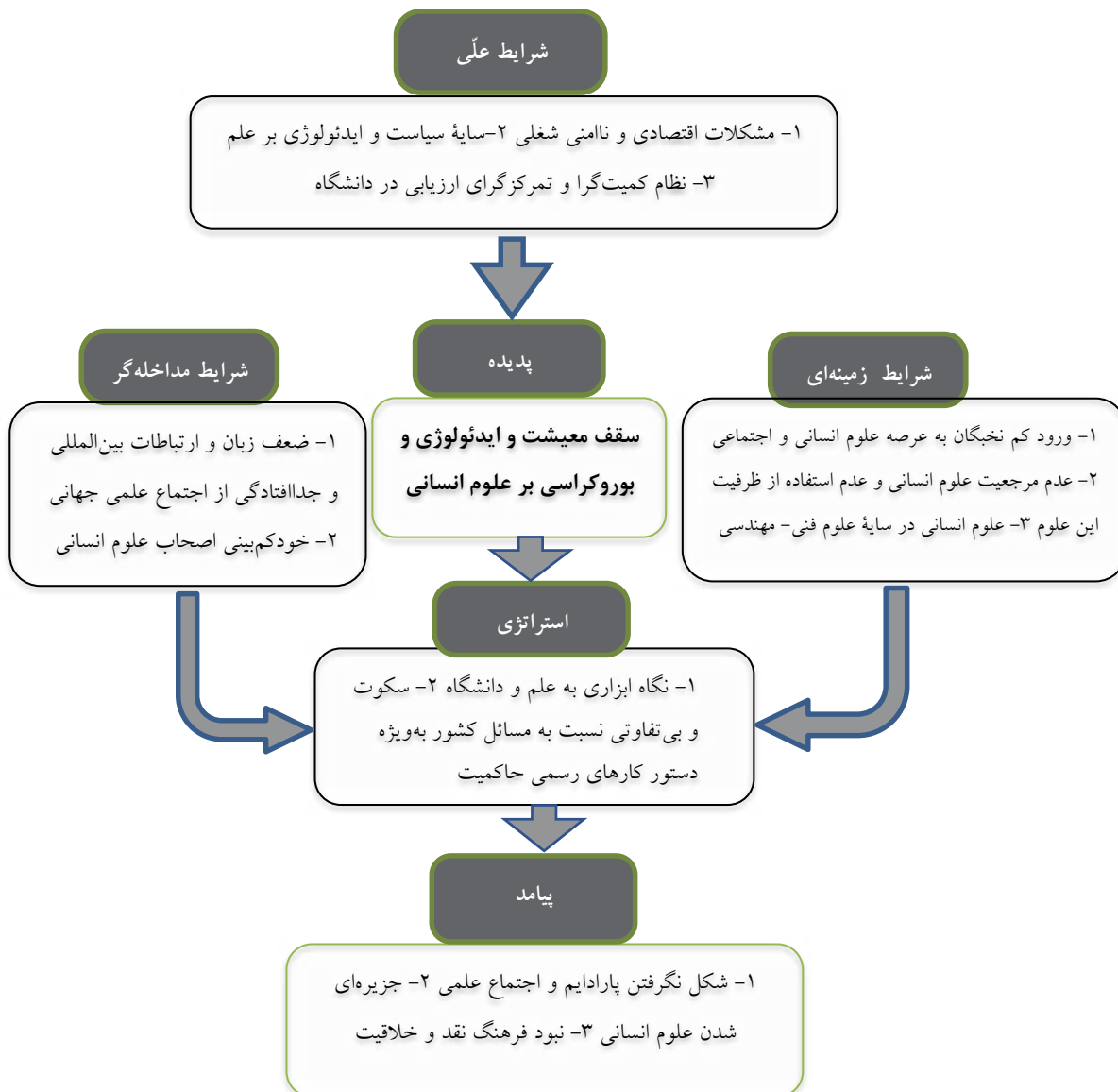
۱۳) نهادینه نشدن فرهنگ نقد در زیست بوم علوم انسانی و اجتماعی دانشگاهی

یکی از نتایج و پیامدهای جمیع شرایط گفته‌شده، عدم خلاقیت و ایده‌محور بودن علوم انسانی و اجتماعی در کشور و نهادینه نشدن فرهنگ نقد در زیست جهان دانشگاهی و علوم انسانی است. در واقع، به گفته یکی از مصاحبه‌شوندگان «دانشگاه‌ها در ایران مثل دبیرستان بزرگ است که فضای بحث و گفتگویی در آن وجود ندارد و همه در آن مأمور به تکلیف هستیم نه ایجاد خلاقیت.» در این رابطه مصاحبه‌شوندگان به مقولاتی مانند صرفاً معلم بودن اساتید نه اندیش‌ورز بودن آن‌ها، سطح مطالعه پایین اساتید، محقق نبودن اکثر اساتید، افتادن در یک دور معیوب تقلید و کپی‌برداری از غرب، نبود روحیه اکتشاف و پرسش‌گری، عدم وجود گفت‌وگوی نقادانه و عدم تحمل‌پذیری اساتید در بحث و نقد، اشاره شده است و ریشه آن را در انتقادناپذیر بودن فرهنگ ما در همه سطوح و عدم آموزش روحیه پرسش‌گری و کنجکاوی و مسئله‌پردازانه نگاه نکردن به محیط پیرامون در خانواده‌ها و مدارس برشمردند.

اساتید ما اندیش‌ورز نیستند، معلم‌اند. ... مدام بلغور اروپایی‌ها می‌کنیم ... ما زمانی می‌توانیم از بلغور اروپا [عبور] کنیم که خودمان کاملاً تصرف داشته باشیم روی موضوع و فهمیده باشیم تا آن‌چه را که می‌بینیم و می‌شنویم ازش به سادگی نگذریم و مدام علامت سؤال بذاریم و چالش‌گونه نگاه کنیم (مشارکت‌کننده ۱).

۵. نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر به واکاوی تجربه زیسته و درک و ارزیابی اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه یزد از این علوم پرداخته شد. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی خود را ذیل سقفی تصور می‌کنند که یک بُعد آن را تنگنای معیشت، بعد دیگر آن را محدودیت‌ها و ملاحظات ایدئولوژیک

شکل ۱: الگوی پارادایمی پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۳).
Fig. 1: Research paradigm model (Authors, 2024).

و بعد سوم آن‌را محدودیت‌ها و فشارهای بوروکراسی تشکیل می‌دهد. شواهد گوناگونی نشان می‌دهد که مشکلات اقتصادی و ناامنی شغلی اعضای هیأت علمی (به‌ویژه اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی) و ناترازی حقوق ماهانه آن‌ها با مخارج زندگی‌شان یکی از مهم‌ترین چالش‌های علوم انسانی و اجتماعی در ایران است. علاوه بر وضع نامناسب اقتصادی کشور و تورم بالا و مداوم در کشور، یکی از شرایط زمینه‌ای که به این امر دامن زده، عدم مرجعیت علوم انسانی و عدم بهره‌گیری مناسب از ظرفیت علوم انسانی و اجتماعی در کشور است. یکی از نمودهای این امر در کم‌بودن تعداد و میزان اعتبار طرح‌های پژوهشی در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی آشکار است. به بیان یکی از مصاحبه‌شوندگان، علوم انسانی و اجتماعی در جامعه ما و به‌ویژه نزد مدیران بخش‌های مختلف جامعه، عمدتاً به مثابه «کالایی عمومی» یا «کالای تزئینی» قلمداد می‌شود و بخش قابل توجهی از طرح‌های پژوهشی‌ای که در حوزه علوم انسانی و اجتماعی تعریف می‌شود، عمدتاً نه برای حل مسئله‌ای از کشور یا دولت بلکه

تنها به منظور خالی از عریضه نبودن و اهمیت دادن صوری به این علوم صورت می‌گیرد. آن‌چه این وضع را تشدید می‌کند، وابستگی علوم انسانی و اجتماعی آکادمیک در ایران به منابع دولتی و منحصر بودن مخاطب این علوم به دولت، به عنوان تنها سرمایه‌گذار این حوزه، است (آروین، ۱۳۹۶). این وابستگی به دولت باعث شده علوم انسانی و اجتماعی نتواند با بخش خصوصی، بازار و صنعت ارتباط مؤثر و پویایی برقرار نماید و لذا کسب و کارهای مرتبط با علوم انسانی و اجتماعی در بخش غیر دولتی ضعیف و نحیف باقی مانده است. این امر به نوبه خود مشکلات اقتصادی و ناامنی شغلی اصحاب علوم انسانی و اجتماعی را تشدید نموده است.

به همان اندازه مهم، غلبه منطق «کالج مرئی» بر «کالج نامرئی» (پرایس، ۱۹۶۳) یا آیین نامه‌زدگی و امتیاززدگی آفت بزرگی برای علم به‌ویژه علوم انسانی و اجتماعی در دانشگاه‌های ایران شده است، طوری که این وضع به تقویت «روحیه چرتکه‌اندازی و محاسبه‌گری» در بین اعضای هیأت علمی و سوق یافتن آن‌ها به سمت پراکنده‌کاری و نداشتن پروژه فکری بلندمدت منجر شده است. سنگینی سایه علوم فنی-مهندسی بر علوم انسانی، یعنی سهم عمده اصحاب علوم فنی-مهندسی در مدیریت نظام علم در کشور و نقش پررنگ‌تر آن‌ها در تدوین آیین‌نامه‌های دانشگاهی، سبب غلبه منطق این علوم بر منطق علوم انسانی و اجتماعی و تقویت گرایش‌های پوزیتیویستی و کمیت‌گرا در خود علوم انسانی، یا آن‌چه هابرماس غلبه منطق علوم تجربی-تحلیلی بر علوم تاریخی-تفسیری و علوم رهایی‌بخش می‌نامد (سیدمن، ۱۳۹۵: ۱۶۷-۱۶۸)، شده است. این بدان معناست که در دانشگاه‌های ایران گرایش‌های علوم انسانی و اجتماعی را عمدتاً نوعی مهندسی اجتماعی تلقی می‌کند، بر دیگر گرایش‌های علوم انسانی، یعنی گرایش‌های بنیادی‌تر و انتقادی‌تر، غلبه یافته و علوم انسانی و اجتماعی به نوعی صرفاً در خدمت دولت یا خادم بوروکراسی دولتی تصویر شده و در نتیجه، بسیاری از کارکردهای رهایی‌بخش، ارتباطی و تفهیمی این علوم در حاشیه قرار گرفته است. این نقد هم‌راستا با انتقاداتی است که بسیاری از صاحب‌نظران این حوزه (که آرای‌شان در پیشینه تحقیق مرور شد) از علوم انسانی و اجتماعی دانشگاهی در ایران مطرح کرده‌اند. به عنوان مثال، توفیق (۱۳۹۶) از «درجا زدن علوم انسانی و اجتماعی ایران در یک پوزیتیویسم خام»، کلاهی (۱۴۰۰) از «زمینه‌زدودگی» این علوم و فاضلی (۱۳۹۶) از «خنثی» و «بی‌طرف» بودن طرح‌های پژوهشی علوم و انسانی و اجتماعی در ایران سخن می‌گویند. سومین سقفی که می‌توان گفت بر سر علوم انسانی و اجتماعی در ایران سنگینی می‌کند، سقف سیاست و ایدئولوژی است که عمدتاً معادل چیزی است که دانشگاه‌پژوهان در ایران «سیاست‌زدگی مدیران نظام آموزش عالی» (امین مظفر و همکاران، ۱۳۹۴)، «مداخله‌های نهادهای فرهنگی و سیاسی» و «مداخله‌های ایدئولوژیک» (قانع‌راد، ۱۳۹۷)، «دست‌اندازی مکرر نهاد دولت در دانشگاه» (طباطبایی، ۱۳۹۸)، «غلبه میدان سیاست بر علم» (امیدی و قاراخانی، ۱۳۹۹) و «فقدان استقلال نهادی و آزادی دانشگاهی» (فاضلی، ۱۳۹۶) نامیده‌اند. شواهد گوناگونی است مبنی بر این که سیاست و ایدئولوژی در همه اجزا و فرآیندهای دانشگاه، از محتوای درسی و جذب و ارتقای اعضای هیأت علمی گرفته تا عزل و نصب مدیران و ارتباطات علمی حضور و نفوذ دارد تا جایی که برخی از «سیاست‌زدگی» یا «ایدئولوژی‌زدگی» علم و دانشگاه در ایران سخن به میان آورده‌اند. به‌ویژه، ارزیابی مصاحبه‌شوندگان در این تحقیق هم‌راستا با آن چیزی است که فاضلی (۱۳۹۶) از آن به «سیاسی شدن مضاعف رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی» یاد می‌کند. در این جا عوامل تاریخی و ساختاری که دانشگاه‌پژوهان در ایران به آن پرداخته‌اند، بسیار مؤثرند (به عنوان مثال، تُنک-مایگی زیست‌بوم عقلانیت در ایران (پایا و همکاران، ۱۳۹۴)، «دوگانگی فرهنگی و معرفتی» (قانع‌راد، ۱۳۸۲؛ مرشدی، ۱۳۹۶)، تداوم منطق صوری در سنت فلسفی و حکمی ایران (محمدی، ۱۳۹۴) و قرارگرفتن نظام تولید دانش اجتماعی-تاریخی ایران ذیل استعاره «جامعه در حال گذار از سنت به تجدد» (توفیق، ۱۳۹۶)). اما از نتایج این تحقیق برمی‌آید که عواملی درونی علم و عوامل انسانی، به‌ویژه حضور کم‌تعداد افراد «نخبه» و باورمند و علاقه‌مند به علوم انسانی و اجتماعی در این رشته‌ها، نیز در ایجاد و تداوم این شرایط مؤثر است. به علاوه، حضور کم‌رنگ افرادی با ذهن نقاد و مسئله‌پرداز و به جای آن، حضور پرتعداد افرادی با انگیزه‌های صرفاً شغلی و کسب درآمد در این رشته‌ها، باعث عدم رشد فضای نقادی و روحیه بازاندیشی مدام در این علوم شده است. و این خود سبب

شکل‌گیری نوعی روحیه «کارمندوارگی» و «تنبلی بینشی» (میری، ۱۳۹۴) و از سوی دیگر، سبب تن دادن به فضای ایدئولوژیک و تداوم این فضا می‌شود. علاوه بر این، اگر با تأسی از جامعه‌شناسان علم‌پذیریم که نبض حیاتی در هر حوزه علمی تا حد زیادی منوط به شکل‌گیری اجتماعات علمی در آن حوزه است، جداافتادگی علوم انسانی و اجتماعی ایران از اجتماع علمی علوم انسانی جهانی و ضعف ارتباطات بین‌المللی کنش‌گران این علوم در ایران نقش مهمی در ضعیف ماندن این علوم داشته است. در واقع، این جداافتادگی و ضعف ارتباطات مستقیم با متفکران علوم انسانی و اجتماعی خارج از کشور سبب شده که ارتباطی خلاقانه و نقادانه بین اصحاب علوم انسانی و اجتماعی در ایران و نظریه‌پردازان برجسته این علوم شکل نگیرد و در نتیجه، هم حوزه مباحث و تحقیقات اصحاب علوم انسانی و اجتماعی ایرانی صرفاً به ایران محدود بماند (میری، ۱۳۹۴) و هم در دانشگاه‌های ایران نوعی نگاه «زمینه‌زدوده» (توفیق، ۱۳۹۶؛ کلاهی، ۱۴۰۰) نسبت به نظریه‌ها و نظریه‌پردازان انسانی و اجتماعی رواج یابد و با «مرجع قرار دادن تاریخ تفکر غرب» (میری، ۱۳۹۴)، نوعی روحیه تقلیدگرایی و مُدزدگی در برابر این نظریه‌ها ایجاد شود و عملاً خود این نظریه‌ها نیز به نوعی ایدئولوژی تبدیل شوند (طباطبایی، ۱۳۹۸؛ توفیق، ۱۳۹۶؛ کلاهی، ۱۴۰۰).

سه سقفی که در بالا شرح داده شد سبب شده است که از یک سو، بخش قابل توجهی از اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی در دانشگاه‌های ایران به سمت نوعی سکوت و بی‌تفاوتی و انفعال در مورد مسائل کشور، به‌ویژه در مورد موضوعات مورد نظر حاکمیت، میل پیدا کنند و از سوی دیگر، بخشی از آنان نیز به سمت نوعی نگاه ابزاری به علم و دانشگاه سوق یابند. در واقع، بسیاری از مصاحبه‌شوندگان در این تحقیق به این نکته تصریح کرده‌اند که در مواجهه با دخالت نهادهای بیرونی و غلبه میدان سیاست و ایدئولوژی بر میدان علم و به تعبیری، «سیاسی شدن مضاعف رشته‌های علوم انسانی» (۱۳۹۶)، نوعی انفعال و سکوت و بی‌تفاوتی را در پیش گرفته‌اند. این سکوت و انفعال عمدتاً در مواجهه با نوع صورت‌بندی‌ها و راه‌حل‌های حاکمیت در حوزه مسائل اجتماعی و انسانی کشور رخ داده و این همان راهبردی است که از آن به «سیاست سکوت در برابر دستور کارهای رسمی حکومت» یاد شده است (فاضلی، ۱۳۹۶). این سکوت و انفعال به انفعال بخشی از اعضای هیأت علمی علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه‌ها از مسائل واقعی انسانی و اجتماعی کشور یا آن‌چه طباطبایی (۱۴۰۰) «بی‌موضوع شدن دانشگاه» و کلاهی (۱۴۰۰) «ساکت ماندن دانشگاه‌های ایرانی درباره ایران» نامیده‌اند، منجر شده است.

از سوی دیگر، بخشی از اصحاب علوم انسانی و اجتماعی وقتی احساس می‌کنند که در حل مسائل کلان انسانی کشور مرجعیت ندارند و به نظرات کارشناسی آن‌ها توجه کافی نمی‌شود و در دانشگاه نیز با غلبه آیین‌نامه‌زدگی و امتیاززدگی مواجه می‌شوند، راه تطبیق با این شرایط را در پیش می‌گیرند و به کسب امتیاز بیش‌تر از طریق نوشتن مقالات و انجام طرح‌های پژوهشی، بی‌آنکه چندان دغدغه اثربخشی آن‌ها را داشته باشند، روی می‌آورند. این بخش از اعضای هیأت علمی یا نوعی همراهی ضمنی و آشکار با ایدئولوژی و سیاست حاکم بر علم و دانشگاه را در پیش می‌گیرند و یا این‌که عمدتاً در حوزه‌های پژوهشی وارد می‌شوند که کم‌تر هم‌مرز حوزه ایدئولوژی و سیاست غالب باشد و یا این‌که با اتخاذ رویکردهای پوزیتیویستی و خنثی در طرح‌های پژوهشی و مقالات خود، سعی می‌کنند کم‌ترین اصطکاک را با ایدئولوژی و سیاست غالب داشته باشند. فاضلی (۱۳۹۶) این نوع استراتژی را «سیاست حرفه‌ای‌گری [خنثی]» و توفیق (۱۳۹۶) آن را «درجا زدن در یک پوزیتیویسم عامیانه» می‌نامند.

در واقع در این‌جا نوعی نگرانی ناشی از متهم شدن به مخالفت با ایدئولوژی و سیاست غالب در دانشگاه و ناامنی شغلی و نیز نوعی غلبه آیین‌نامه‌زدگی و امتیازمحوری سبب شده که منطق اداری یا منطق مدرسه‌ای بر دانشگاه و محیط‌های علمی حاکم شود و به تعبیر قانعی‌راد (۱۳۹۷) «تعلق به علم و دانشگاه که باید از نوع تعلق به اجتماع‌های علمی و حلقه‌های علمی باشد، به نوعی «تعلق سازمانی» تقلیل یابد و در نتیجه، شبکه‌های ارتباطی افراد صرفاً به ارتباطات اداری و صوری و آیین‌نامه‌ای تقلیل یابد و بحث و گفتگوهای علمی واقعی میان آنان صورت نگیرد.

در نبود این ارتباطات علمی واقعی و پویا و عدم شکل‌گیری اجتماعات علمی به‌عنوان زمینه نهادی حیات علم، به بیان قانعی‌راد (۱۳۹۷)، نوعی «فردگرایی و اتمیسم پژوهشی»، «بی‌هنجاری معرفتی و اجتماعی» در دانشکده‌های

علوم انسانی و اجتماعی حاکم می‌شود. هم‌چنین دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی با مشکل «فقدان فضای توجه نمادین مشترک و مناسک تعامل بین اساتید» (عبداللهی و خستو، ۱۳۹۱) و «عدم وجود محوریت فکری و اقتدار معرفتی و فقدان سلسله‌مراتب علمی مورد توافق» (قانع‌راد، ۱۳۹۳) مواجه می‌شوند که حاصل آن اختلال در فرآیند اجتماعی‌شدن دانشجویان، شکل نگرفتن فضای نقد و گفتگو و خلاقیت در این رشته‌ها و جزیره‌ای شدن و افتراق هر چه بیش‌تر رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی است. و این آن چیزی است که در دانشکده‌های علوم انسانی و اجتماعی در ایران تقریباً رایج است.

سپاسگزاری

از اعضای هیأت علمی پردیس علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه یزد که ما را در جمع‌آوری داده‌ها یاری کردند، بسیار سپاسگزاریم. هم‌چنین از داوران ناشناس نشریه که با نظرات ارزشمند خود به غنای متن مقاله افزودند، قدردانی می‌نماییم.

درصد مشارکت نویسندگان

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده دوم است؛ بر این اساس، گردآوری مطالب توسط ایشان و نگارش آن تحت نظارت و راهنمایی نویسنده اول انجام گرفته است.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر، نبود تضاد و تعارض منافع را اعلام و عدم حمایت مالی از هیچ مرکز دولتی و غیر دولتی را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت

1. Scientific Community

کتابنامه

- ابادری، یوسف، (۱۳۸۲). «حل مسئله». نامه علوم اجتماعی، ۲۱(۱): https://jnoe.ut.ac.ir/article_10505.html
- امید، مهدی؛ و قاراخانی، معصومه، (۱۳۹۹). «نظام ارتباطی و هنجاری اجتماع علمی در علوم انسانی ایران». جامعه-پژوهی فرهنگی، ۱۱(۲): ۱-۲۹. <https://sid.ir/paper/1060539/fa>
- آروین، بهاره، (۱۳۹۶). «بررسی انتقادی وضعیت علوم اجتماعی دانشگاهی در ایران». روش‌شناسی علوم انسانی، ۲۳(۹۱): ۲۱۳-۲۲۹. https://method.rihu.ac.ir/article_1392.html
- آزادارمکی، تقی؛ و وکیلی، عارف، (۱۳۹۰). «بررسی ایده شبکه تعاملات اجتماعی روشنفکران رندال کالینز در میان اندیشمندان ایران». مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۲۲: ۱۴۳-۱۱۶. <https://sid.ir/paper/118313/fa>
- امین مظفر، فاروق؛ امیری میاندوآب شهریار؛ عباس‌زاده، محمد؛ و علیزاده‌اقدّم، محمدباقر، (۱۳۹۴). «مطالعه سیاست‌زدگی مدیران نظام آموزش عالی با رویکرد کیفی». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۴(۷): ۴۲۳-۴۵۱. https://csr.basu.ac.ir/article_1564.html
- بوراووی، مایکل؛ فاکس پیون، فرانسیس؛ ساری، حنفی؛ والدین، بلو؛ و دیگران، (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی مردم‌مدار در کارزار عمل. ترجمه بهرنگ صدیقی و روح‌الله گل‌مردای، تهران: نشر نی.
- بوردیو، پی‌یر، (۱۳۸۶). علم، علم و تأمل‌پذیری. ترجمه یحیی امامی، تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

- بوروی، مایکل، (۱۳۸۶). «درباره جامعه‌شناسی مردم‌مدار». ترجمهٔ مریم شاه‌رکنی، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۲۹: ۱۶۸-۲۰۱. <https://sid.ir/paper/451136/fa>
- بوکی، ماسیمیانو، (۱۳۹۴). علم در جامعه: مقدمه‌ای بر مطالعات اجتماعی علم. ترجمهٔ مصطفی تقوی و علی برزگر، تهران: نشر آگاه.
- پایا، علی؛ ابراهیم‌آبادی، حسین؛ و آروین، بهاره، (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی نقادانه علوم انسانی و اجتماعی در ایران. تهران: طرح نقد.
- توفیق، ابراهیم، (۱۳۹۶). دربارهٔ نظام دانش. تهران: پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- توکل، محمد، (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی علم. تهران: جامعه‌شناسان.
- جانعلی‌زاده چوب‌بستی، حیدر؛ و علیزاده، مصطفی، (۱۳۹۳). «اجتماع علمی جامعه‌شناسی در ایران: تراکم یا آنومی؟». فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۲ (۱): ۴۱-۹. <https://doi.org/10.22080/ssi.2014.1082>
- جلیلی، مهنار؛ زاهدی، محمدجواد؛ و ارشاد، فرهنگ، (۱۳۹۶). «بررسی کارکردها و جایگاه فرهنگی اساتید در اجتماع علمی دانشگاه (مطالعه موردی اعضای علمی دانشکده‌های علوم اجتماعی ایران)». مطالعات علوم اجتماعی ایران، ۱۴ (۵۲): ۵۷-۴۲. https://journals.iau.ir/article_666506.html
- داوری‌اردکانی، رضا، (۱۳۸۷). علم و سیاست‌های آموزشی-پژوهشی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ذاکر صالحی، غلامرضا، (۱۳۸۴). دانشگاه ایرانی، درآمدی بر جامعه‌شناسی آموزش عالی. تهران: انتشارت کویر.
- ربانی، رسول؛ ربانی، علی؛ و ماهر، زهرا، (۱۳۹۰). «ارائه یک مدل جامعه‌شناختی به منظور افزایش تولید علمی در اجتماعات علمی (مطالعه موردی دانشگاه اصفهان)». فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۴ (۲): ۹۸-۶۵. <https://sid.ir/paper/135893/fa>
- رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۹۵). موانع رشد علمی ایران و راه‌حل‌های آن. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- سیدمن، استیون، (۱۳۹۵). کشاکش آرا در جامعه‌شناسی. ترجمهٔ هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- طباطبایی، جواد، (۱۳۹۸). ملاحظات درباره دانشگاه. تهران: مینوی خرد.
- عباداللهی‌چنذاق، حمید؛ و خستو، زهرا، (۱۳۹۱). «اجتماع علمی در دانشگاه‌های ایران: مطالعه موردی دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه‌های علامه طباطبائی و تهران». جامعه‌شناسی ایران، ۱۳ (۴): ۵۹-۲۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1391.13.4.2.1>
- عزیزی، نعمت‌الله، (۱۳۹۶). ضرورت اصلاحات در آموزش عالی. تهران: پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- فاضلی، نعمت‌الله، (۱۳۹۳). فرهنگ و دانشگاه. تهران: نشر ثالث.
- فاضلی، نعمت‌الله، (۱۳۹۶). علوم انسانی و اجتماعی در ایران: چالش، تحولات و راهبردها. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- فراستخواه، مقصود، (۱۳۹۶). گاه و بی‌گاهی دانشگاه در ایران: مباحثی نو و انتقادی در باب دانشگاه‌پژوهی، مطالعات علم و آموزش عالی. تهران: آگاه.
- فرزادسیر، کامران؛ الوانی، سید مهدی؛ و زارع، حمید، (۱۴۰۰). «طراحی الگوی مناسب برای شناسایی شایستگی‌های مدیران مؤسسات آموزش عالی کشور (مطالعه موردی دانشگاه‌های دولتی)». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۰ (۱۸): ۳۳-۹. <https://doi.org/10.22084/csr.2021.12612.1245>
- فکوهی، ناصر، (۱۳۹۶). دانشگاهی که بود ... تهران: پژوهشکدهٔ مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- قانع‌راد، محمدامین، (۱۳۹۵). الگوی چهاروجهی برای ارزیابی توسعه علوم انسانی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

- قانع‌راد، محمدامین، (۱۳۸۲). ناهمزمانی دانش: روابط علم و نظامهای اجتماعی - اقتصادی در ایران. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- قانع‌راد، محمدامین، (۱۳۹۷). اجتماعات علمی و دانشگاه ایرانی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- قانع‌راد، محمدامین؛ و خسروخاور، فرهاد، (۱۳۹۰). «ذهنیت پژوهش‌گران برجسته علوم پایه درباره اجتماع علمی در ایران». فصلنامه انجمن آموزش عالی در ایران، ۳ (۴): ۳۴-۷. <http://ihej.ir/article-1-646-fa.html>
- کرسول، جان (۱۳۹۸). پویش کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی ...). ترجمه حسن دانایی‌فرد و حسین کاظمی. تهران: صفار.
- مردیها، مرتضی؛ و پاک‌نیا، محبوبه، (۱۳۹۶). دانشگاه نخبه، دانشگاه توده. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
- مرشدی، ابوالفضل، (۱۳۹۶). شرایط امکان علوم اجتماعی در فلسفه غرب و فلسفه متأخر اسلامی. تهران: نشر ثالث.
- مولکی، مایکل، (۱۳۷۶). علم و جامعه‌شناسی معرفت. ترجمه حسین کچوییان، تهران: نشر نی.
- میری، سیدجواد، (۱۳۹۴). تأملی بر فقر تنوریک در علوم انسانی ایران. تهران: جامعه‌شناسان.
- Abazari, Y., (2003). "Problem solving". *Social science letter*, 21(1). https://jnoe.ut.ac.ir/article_10505.html. (In Persian).
- Amin Mozaffar, F., Amiri Miandoab, Sh., Abbaszadeh, M. & Alizadeh Aghdam, M., (2015). "The politicization of higher education system managers with qualitative approach". *Contemporary sociology research*, 7: 423-451. https://csr.basu.ac.ir/article_1564.html. (In Persian)
- Arvin, B., (2017). "Critical Study of Academic Social Sciences in Iran". *Journal of Humanities Methodology, Faculty of Social Sciences*, 23 (91): 229-213. https://method.rihu.ac.ir/article_1392.html (In Persian).
- Azad Armki, T. & Vakili, A., (2011). "Investigating the Idea of the Social Interaction Network of Randal Collins among Iranian scholars". *Cultural and Communication Studies*, 22: 143-116. <https://sid.ir/paper/118313/fa> (In Persian)
- Azizi, N., (2017). *Necessity of Reforms in Higher Education*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Bourdieu, P., (2007). *Science of science and reflection*. translation by Yahya Emami. Tehran: NRISP. (In Persian)
- Bucchi, M., (2015). *Science in Society: Introduction to Social Studies of Science*. Translated by: Mustafa Taghavi and Ali Barzegar, Tehran: Nashre Agah. (In Persian).
- Burawoy, M., (2004). "Public sociologies: Contradictions, dilemmas, and possibilities". *Social Forces*, 82(4): 1603-1618
- Burawoy, M., (2007). "About Native Sociology". Translated by: Maryam Shah Keni, *Iranian Sociology Journal*, 29: 168-201. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1386.8.1.6.4> (In Persian).
- Burawoy, M., Fox Piven, F., Sari, H. & Walden, B., (2018). *Public Sociology*. Translated by: Behrang Siddiqui and Ruhollah Golmorda. Tehran: Ney Publishing. (In Persian).

- Collins, R., (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press
- Creswell, J., (2019). *Qualitative Scheme and Research Design: Selection of the five approaches (narrative, phenomenology, ...)*. Translated by: Hassan Danaei and Hossein Kazemi. Tehran: Saffar. (In Persian).
- Davari Ardakani, R., (2008). *Science and Research Educational Policies*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. (In Persian).
- Durkheim, E., (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life*. London: Allen & Unwin.
- Ebadollahi Chanzagh, H. & Khasht, Z., (2012). "Scientific Community in Iranian Universities: Case Study of Social Sciences of Allameh Tabataba'i and Tehran". *Iranian Sociology*, 13 (4): 29-59. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1391.13.4.2.1> (In Persian).
- Fakuhi, N., (2017). *The university that was...*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Farasatkah, M., (2017). *Occasionality of University in Iran: New and Critical Discussions on University of Research, Science and Higher Education Studies*. Tehran: Nashre Agah. (In Persian).
- Farzadsiyar, K., Alvani, M. & Zare, H., (2021). "Designing an Appropriate Model for Identifying the Competencies of Managers of Higher Education Institutions (Case Study of Public Universities)". *Contemporary Sociological Research*, 10(18): 9-33. <https://doi.org/10.22084/csr.2021.12612.1245> (In Persian).
- Fazeli, N., (2014). *Culture and University*. Tehran: Nashre Sales. (In Persian).
- Fazeli, N., (2017). *Humanities and Social Sciences in Iran: Challenges, developments and strategies*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Gaillard, J., Krishna, V. V. & Waaſt, R., (1997). "Introduction: Scientific Communities in the Developing World". in Jacques Gaillard, V. V. Krishna and Roland Waaſt (eds), *Scientific Communities in the Developing World*. New Delhi: Sage Publications: 11-47.
- Ghaneirad, M., (2003). *Asynchrony of Knowledge: Science and Social -Economic Relations in Iran*. Tehran: NRISP. (In Persian).
- Ghaneirad, M., (2016). *A quadrilateral pattern for assessing the development of humanities*. Tehran: Institute of Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Ghaneirad, M., (2018). *Scientific Communities and Iranian University*. Tehran: Institute of Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Ghaneirad, M. & Khosrokhavar, F., (2011). "The Minds of Researchers of the Basic Sciences on Scientific Society in Iran". *Journal of the Society of Higher Education in Iran*, 3 (4): 7-34. <http://ihej.ir/article-1-646-fa.html> (In Persian).
- Gibbons, M. et al., (1994). *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage Publication.
- Habermas, J., (1971). *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beacon Press
- Jalili, M., Zahedi, M. & Ershad, F., (2017). "Investigating the functions and cultural status of professors in the university's scientific community (Case Study of Iranian Schools of Social

Sciences)". *Iranian Social Science Studies*, 14 (52): 42-57. https://journals.iau.ir/article_666506.html. (In Persian)

- Janali Zadeh chobbaſti, H. & Alizadeh, M., (2014). "Sociological Community in Iran; Connection or anomaly?". *Journal of Sociology of Social Institutions*, 2 (1): 41-9. <https://doi.org/10.22080/ssi.2014.1082> (In Persian).

- Khosrokhavar, F. & Ghaneirad, M. A., (2006). "Iran's New Scientific Community". *Iranian Studies*, 39:2. <https://doi.org/10.1080/00210860600628823>

- Khosrokhavar, F., Ghaneirad M. A. & Toloo, A., (2007), "Institutional Problem of the Emerging Scientific Community in Iran". *Science, Technology and Society*, 12: 2 (2007): 171-200. <https://doi.org/10.1177/097172180701200201>

- Khosrokhavar, F., Etemad, Sh. & Mehrabi, M., (2004a), "Report on Science in Post-revolutionary Iran: Part I—Emergence of a Scientific Community?". *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 13(2): 209–24. <https://doi.org/10.1080/1066992042000244335>

- Khosrokhavar, F., Etemad, Sh. & Mehrabi, M., (2004b). "Report on Science in Post-revolutionary Iran: Part II—The Scientific Community's Problems of Identity". *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 13(3): 363–82. <https://doi.org/10.1080/1066992042000300693>

- Krishna, V. V., Waaſt, R. & Gaillard, J., (2000). "The Changing Structure of Science in Developing Countries". *Science, Technology & Society*, 5(2): 209–24. <https://doi.org/10.1177/097172180000500205>

- Mannheim, K., (1936). *Ideology and Utopia*. New York: Harcourt Brace & World

- Mardiha, M. & Paknia M., (2017). *Elite University, Public University*. Tehran: Institute of Cultural and Social Studies. (In Persian).

- Marx, K., (1974). *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*. Moscow: Progress Publisher.

- Merton, R. K., (1973). *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press.

- Miri, J., (2015). *Reflection on theoretical poverty in Iranian humanities*. Tehran: Nashre Jame'eshenasan. (In Persian).

- Morshedi, A., (2017). *Possibility of Social Sciences in Western Philosophy and Last Islamic Philosophy*. Tehran: Nashre Sales. (In Persian).

- Mulki, M., (1997). *Science and Sociology of Knowledge*. Translated by: Hossein Kachuian, Tehran: Nashre Ney. (In Persian).

- Nowoyny, H. & Gibbons, M., (2003). "Mode 2 revisited: the new production of knowledge". *Minerva*, 41: 179-194. <https://www.jstor.org/stable/41821245>

- Omidi, M. & Gharakhani, M., (2020). "The communication and normative system of the scientific community in the humanities of Iran". *Cultural Society*, 11 (2): 29-1. <https://www.doi.org/10.30465/scs.2020.5583> (In Persian).

- Paya, A., Ebrahim Abadi, H. & Arvin, B., (2015). *Critical Pathology of Humanities and Social Sciences in Iran*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. (In Persian).

- Price, D. J. de-S., (1963). *Little science, big science*. New York: Columbia

- Rabbani, R., Rabbani, A. & Maher, Z., (2011). "Presentation of a sociological model to enhance scientific production in scientific communities (Case Study of Isfahan University)". *Journal of Iranian Higher Education Association*, 4 (2): 65-98. <https://sid.ir/paper/135893/fa> (In Persian).
- Rafipour, F., (2016). *Barriers to Iran's Scientific Growth and Solutions*. Tehran: Sherkate Sahamie Enteshar. (In Persian).
- Seidman, S., (2016). *Contested Knowledge: Social Theory Today*. Translated by: Hadi Jalili, Tehran: Nashre Ney. (In Persian).
- Tabatabai, J., (2019). *Considerations About the University*. Tehran: Mino kherad. (In Persian).
- Tavakol, M., (2010). *Sociology of Science*. Tehran: Nashre Jame'eshenasan. (In Persian).
- Towfigh, A., (2017). *Regarding Knowledge System*. Tehran: Institute for Cultural and Social Studies. (In Persian).
- Zaker Salehi, G., (2005). *Iranian University, An Introduction to the Sociology of Higher Education*. Tehran: Nashre Kavir. (In Persian).